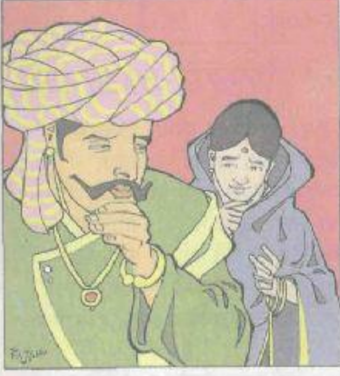
डिसेंबर 2005 Rs. 12 /-

चांदोबा

वाचकांसाठी कथास्पर्धा (ऑप्रिल '०५)

सर्वोत्तम कथा

प्रामाणिक माणूस

जमीनदाराने जेव्हां वीरला कोषागारासाठी पहारा करावयास सांगितले, तेव्हां जमीनदार नंतर आपल्या स्वतःच्या घरांत जाऊन झोंपला.

वीरने या संधीचा फायदा घ्यायचे ठरवले, व तो पहारा न देता त्याच जागी झोपला. त्याने रात्रभर कांहीच काम केले नाही व म्हणून तो थकला नव्हता.

सकाळी जेव्हां जमीनदाराने वीरला बागकाम करायला सांगितले, तेव्हां तो ते काम सहज करुं शकला, कारण तो दमलेला नव्हता.

जमीनदार हे सर्व नीट पाहात होता.

जमीनदाराने वसंतलाही कोषागारावर पहारा करायला सांगितले, व आदल्या रात्रीप्रमाणे जमीनदार त्याच्या घरी जाऊन झोंपला.

पण या संधीचा फायदा न घेता वसंत मात्र प्रामाणिकपणे पाहारा देत रात्रभर जागा राहिला. सकाळी जमीनदाराने त्याला बागकाम करायला सांगितले. परंतु तो रात्रभर जागा राहिला होता, म्हणून खूप थकला होता. साहजिकच त्या बागेत त्याला गाढ झोप लागली व तो बागकाम करुं शकला नाही.

जमीनदाराने त्या दोघांची अशी परीक्षा घेतली व त्या परीक्षेत वसंत पास झाला म्हणून जमीनदाराने वसंतला कामावर ठेवले.

प्रवीण नामदेव थोरात,
२५/१९४३, जुनी एम्.एच्.बी. कॉलनी, गोराई रोड,
बोरिवली (पश्चिम), मुंबई - ४०० ०९१.

कोणाला विचारावे?

सूरज आणि चांद बालपणापासूनचे मित्र होते. दोघेही धर्मपुरीच्या 'ज्ञानानंद' विद्यालयातून शिकले. मोठा होऊन सूरज शिक्षक झाला, तर चांद त्याच शहरांतील एका व्यापाराकडे उच्चपदावर काम करू लागला.

दोघेही घनिष्ट मित्र होते, परंतु एका विषयावर मात्र त्यांची मते संपूर्णतः वेगळी होती. कोणत्याही विषयाबाबत चारचौघांशी चर्चा करूनच सूरज कांही निर्णयाप्रत येत असे. जेव्हां इतरांनाही त्याचे म्हणणे स्वीकारार्ह वाटे, अथवा ते त्याचा विचार मानत असत, त्याच वेळी सूरजला समाधान मिळत असे.

परंतु चांद मात्र कोणत्याही विषयावर स्वतःच गंभीरपणे विचार करूनच कोणताही निर्णय घेत असे. त्याचा निर्णय जरी चुकीचा असला, तरी एकदा घेतलेल्या निर्णयाला धरून तो वागत असे. ना तो कधी इतरांबरोबर विचारविनिमय करी, अथवा ना कोणाच्या टीकेला भीक घाली! त्याचा अगदी ठाम विश्वास होता, कीं दुसऱ्यांशी चर्चा करून मामला जास्तच क्लिष्ट होतो व विनाकारण नसत्या शंका उपस्थित होतात.

दोघेही मित्र आठवड्यांतून कमीत कमी एकदा तरी भेटतच असत. दर शनिवारी संध्याकाळी ते श्रीकृष्णाच्या देवळांत जात असत. मंदिराच्या पायऱ्या उतरता उतरता त्या आठवड्यातील विशेष घडामोडींवर ते चर्चा करीत असत.

असेच एकदा ते देवदर्शनासाठी पायऱ्या चढत वर चालले होते, तेव्हां वरून येणाऱ्या एका माणसाने त्यांना सांगितले, "मंदिराचे दरवाजे बंद आहेत. पुजारी नाही आहे," असे म्हणून तो खाली निघून गेला.

"इतक्या दूरवर आपलं येणं व्यर्थच गेलं" सूरजने म्हटले.

"इतक्या छोट्याशा गोष्टीने एवढा त्रासतोस कशाला?" चांदने म्हटले.

"आणखी कोणाला तरी विचारुं," असे म्हणत सूरजने खाली उतरणाऱ्या दुसऱ्या एका माणसाला

मंजू भारती

थांबवले आणि विचारले, "मंदिराचे दरवाजे उघडे आहेत कां?"

"मला माहीत नाही," असं म्हणून तो माणूस पुढे गेला. चांद पुढे चालता चालता म्हणाला, "जर इतक्या दूर आलोच आहोत, तर स्वतःच जाऊन पाहूं या. उगाच येणाऱ्या जाणाऱ्याला विचारण्यांत तरी काय फायदा?"

वर जाऊन पाहिलं तर मंदिराचे दरवाजे उघडेच होते. देवदर्शन घेऊन दोघे परत निघाले. चांदने म्हटले "बघ सूरज, मंदिराची दारं तर उघडीच होती. उगीच डोळे मिटून कोणाच्या तरी सांगण्यावर विश्वास ठेवू नये. आपल्या बुद्धीच वापर करावा. इतकंच नव्हे तर कुणाला काय विचारावे अथवा विचारू नये, याबाबत पूर्ण जागरुकता बाळगली पाहिजे. नाहीतर आपल्या पदरी निराशा येते, किंवा आपल्याला अपमान सोसावा लागतो."

एवढ्यांत मंदिराच्या पायऱ्यांवर बसलेल्या एका भिकाऱ्याने म्हटले 'साहेब, कांही दान द्या." सूरजने त्याच्या थाळीत एक चार आण्याचे नाणे टाकले. हे पाहून भिकारी बोलला, 'साहेब, पहिल्यांदा तर रुपया देत होतात. आता मात्र फक्त चार आणे का?"

"खरं आहे तुझं. त्या वेळी मी अविवाहित होतो, एकटाच होतो, खर्चही कमी होता. म्हणून एक रुपया देऊं शकत होतो. लग्नानंतर घरगुती जबाबदाऱ्या वाढल्या, मग आठ आणे देऊ लागलो. आता तर मुलं शिकत आहेत. उद्या ती मोठी होतील, त्यांची लग्ने करावी लागतील. म्हणूनच आताशा मी चार आणेच देतो. काय बरोबर आहे ना माझा निर्णय?" सूरजने भिकाऱ्याला विचारले.

"म्हणजे तुम्ही असं म्हटतां की जी रक्कम मला मिळायला हवी, ती वाचवून तुम्ही तुमच्या मुला-बाळांची लग्ने करणार, असंच ना?" भिकाऱ्याने विचारले.

हे ऐकून सूरज मिनिटभर आश्चर्याने थक्क झाला.

"बघ सूरज, एखाद्या गोष्टीबद्दल अभिप्राय जाणून घ्यायचा असेल तर तो योग्य, जाणकार व्यक्तीलाच विचारला पाहिजे. नाहीतर असे टीकायुक्त शेरे ऐकून घ्यावे लागतात." चांदने हंसतच म्हटले.

चांदच्या अशा दृष्टिकोनामुळे सूरज खूपच प्रभावित झाला आणि तेव्हांपासून त्याने चांदचा सल्ला मानायला सुरवात केली.

गोंडेदार टोपीवाला मांत्रिक

वनमाळी हा एक वैद्य होता. प्रताप नांवाचा एक तरुण त्याच्याकडे काम करत असे. औषधे घोटणे, झाडापाल्याचा अर्क काढणे, इत्यादि कामांत तो दिवसभर व्यग्र असे.

त्याच गांवात मांत्रिक नांवाचा एक वृद्ध रहात होता. गांवदेवीची उपासना करुन त्याने कांही अद्भुत शक्ती मिळवल्या होत्या. वनमाळीच्या आवाक्याबाहेरच्या आजारांवरही उपचार व उपाय करण्यांत तो तरबेज होता. अर्थात याचा अर्थ असा नव्हे की दोघांमध्ये कांही स्पर्धा होती. दोघेही आपापल्या परीने लोकांची सेवा करीत.

या मांत्रिकाकडे काम करण्याची प्रतापची प्रबळ इच्छा होती. वेगवेगळे मंत्रतंत्र आत्मसात करण्याची त्याची तीव्र इच्छा होती. मांत्रिकाकडे जाउन त्याने आपली इच्छा प्रकट केली, तेव्हां त्याने प्रतापला सांगितले "हे पहा, माझे मंत्रतंत्र वैद्यकशास्त्रावर आधारीत आहेत. तेव्हां तुझी वैद्यकी शिकून झाल्यावरच मी तुला मंत्रतंत्र शिकवेन."

नंतर एकदा मांत्रिक आजारी पडला, तेव्हां तो वनमाळीकडे भेटावयास गेला. त्याच्या आजाराचे निदान करून वनमाळीने त्याला म्हटले, "आता तुम्ही खूप म्हातारे झाला आहात. आता जास्तीत जास्त विश्रांती घेतली पाहिजे. आजच्यापुरते तुम्हाला औषध देतो. उद्यां पुन्हां तपासून मग औषध देईन."

"घरांतून बाहेर पडणं सुद्धा मला त्रासाचं होतं. उद्यांचं औषध कुणाच्या तरी हाती घरी पाठवशील कां?" मांत्रिकाने विचारले. वनमाळीने दुसऱ्या दिवशी प्रतापच्या हाती औषध पाठवले. त्याला समोर बघताच मांत्रिकाने म्हटले, "काल रात्री ग्रामदेवता प्रत्यक्ष माझ्या स्वप्नांत आली. तिने स्पष्ट सांगितले की आता माझ्या मृत्यूची वेळ जवळ आली आहे आणि कोणत्याच औषधाचा आता कांही उपयोग होणार नाही. माझी मंत्रविद्या माझ्याबरोबरच विनाश पावली, तर मला शांती मिळणार नाही."

कमलकांत

प्रतापने लगेच म्हटले, 'मी थोड़ीफार वैद्यकी शिकलो आहे. मला मंत्र शिकवाल तर तुमच्या आत्म्याला शांती मिळेल.'' प्रतापच्या स्वरांत आशेचे भाव होते.

मांत्रिकाने त्याच्याकडे एकवार बारकाईने बघितले आणि मग बाजूच्या टेबलावरील एक सुंदर झालरवाली गोंडेदार टोपी त्याला देत म्हटले, ''ही टोपी आपल्या डोक्यावर घाल. मृत्यूनंतर थोड्याच वेळात मी ह्या टोपीवर स्वार होईन. ही टोपी तू ज्याच्या डोक्यावर ठेवशील, त्याला त्या दिवशी काय काय लाभ होईल, हे मी तुझ्या कानांत सांगीन. मात्र तुला ह्या टोपीचा उपयोग दिवसांतून एकदाच करता येईल.''

प्रताप आनंदाने मोहरून गेला. त्याने डोक्यावर टोपी घातली आणि वनमाळीस भेटून सांगितले की मांत्रिकाचा मृत्युसमय जवळ आला आहे. टोपीचे रहस्य मात्र त्याने लपवून ठेवले.

त्याच रात्री मांत्रिक मरण पावला. गांवातील लोकांनी मिळून त्याचा अंत्यसंस्कार केला. त्यानंतर प्रतापच्या डोक्यावरील टोपीत कांही हालचाल झाली, त्याच्या कानांत आवाज आला ''आता मी तुझ्या टोपीवर स्वार झालो आहे. आता तू त्याचा उपयोग करू शकतोस.''

प्रतापने वनमाळीकडचे काम सोडून दिले, आणि तो दुसऱ्या गांवी गेला. तेथे एका रस्त्यावरून चालत असताना त्याच्या कानी आवाज आला. ''समोरुन निळ्या रंगाचा अंगरखा घातलेला जो पुरुष येत आहे त्याचे नांव नक्षत्र आहे. त्याला त्याचे भविष्य ऐकव.''

इतक्यांत निळ्या कपड्यांतला तो माणूस प्रतापच्या जवळ आला. प्रतापने त्याला म्हटले, ''माझी टोपी मला असं सांगते की तुझं नांव नक्षत्र आहे. एक अनपेक्षित असा लाभ तुला होणार आहे. त्याच्या बदल्यात तुला मला दोनशे मोहोरा द्याव्या लागतील.''

प्रतापने त्याचे नांव बरोबर सांगितले, म्हणून नक्षत्रने प्रतापच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवला आणि त्याची अटही मान्य केली. प्रतापने जशी त्याच्या डोक्यावर टोपी ठेवली, तसा प्रतापच्या कानांत आवाज आला ''भूषण नांवाच्या एका व्यक्तीने ह्याच्याकडून दोन हजार मोहोरा कर्ज घेतल्या होत्या. त्या कर्जाच्या वसुलीची कांही आशा नव्हती. तेच कर्ज आज वसूल होईल.''

प्रतापने नक्षत्रला ही गोष्ट सांगितली, आपली टोपी परत घेतली. दोघेही भूषणच्या घरी गेले. दारांतच भूषणने नक्षत्रचे स्वागत केले व प्रेमाने म्हटले, ''या, या, मी तुमच्याच घरी यायला निघालो

होतो. ही तुमची रक्कम घ्या, शिवाय ह्या जास्तीच्या दोनशे मोहोरा'' असं म्हणतच त्याने सर्व रक्कम नक्षत्रच्या हातांत सुपूर्द केली.

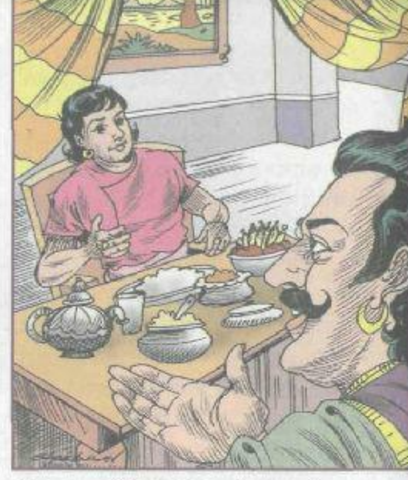
नक्षत्रने प्रतापच्या अटीनुसार त्याला त्याची रक्कम दिली आणि एक सुग्रास मेजवानी दिली. आगीसारखी ही बातमी गांवभर पसरली आणि खूप लोक प्रतापकडे येऊं लागले. प्रताप दिवसांतून, एकदाच ती गोंडेदार झालरीची टोपी घालत असे. त्याच्या भविष्यवाणीमुळे कांही लोकांना भरपूर संपत्ती मिळाली, तर कुणाला धनाचे साठे मिळाले. पुष्कळशा लोकांना व्यापारांत फायदा होऊन त्यांचा व्यापार वाढला.

थोड्याच दिवसात प्रताप श्रीमंत झाला. असेच एक वर्ष सरले. एक दिवस त्याच्या कानांत आवाज ऐकू आला, ''माझ्यामुळे किती लोकांचे कल्याण झाले. आता माझ्या आत्म्याला शांती मिळाली. आता मी ह्या गोंडेवाल्या झालरीच्या टोपीस सोडून जातो आहे.''

दुसऱ्या दिवसापासून त्या टोपीतून आवाज येणं थांबलं. लोकांना तो स्पष्टपणे हे सांगून परत पाठवू लागला, की आता त्याचं भविष्य फळणार नाही.

परंतु त्याच्या ह्या विधेचा लाभ उठवण्याच्या हेतूने कांही स्वार्थी लोकांनी त्याच्याविषयी अपप्रचार सुरुं केला. ते म्हणूं लागले की प्रतापकडे अजूनही ती मंत्रशक्ती तशीच आहे, पण लोकांबद्दलच्या असूयेमुळे तो हे काम करीत नाही.

शेवटी ही अफवा राजापर्यंत पोचली. महाराजांनी प्रतापला बोलावले व सत्य काय ते सांगण्यास सांगितले. प्रतापने मांत्रिकाविषयी बोलण्याचे लपवून सांगितले, ''महाराज मला ही

गोंडेदार झालरीची टोपी मिळाली होती. तिच्या महात्म्यावर व शक्तीवर मी बराच काळपर्यंत ज्योतिष सांगत होतो. पण आता तिचे महात्म्य अन् शक्ती नष्ट झाली आहे.''

त्याच्या बोलण्यावर राजाचा विश्वास बसला नाही. त्याने रागीट स्वरात म्हटले, ''तू हे कां सांगत नाहीस कीं... की टोपीला ही शक्ती कशी प्राप्त झाली, आणि ती अचानक गायब तरी कशी झाली? तू जाणून बुजून कांहीतरी गुपित लपवतो आहेस.'' नंतर राजाने सर्व मंत्र्याना दरबारांतून घरी पाठवून दिले व प्रतापच्या कानांत हळूं आवाजात सांगितले की ''मी सम्राटांची एकुलती एक मुलगी विद्युल्लता हिच्याशी लग्न करण्याचा निश्चय केला आहे. परंतु माझ्या मंत्र्यांचं म्हणणं असं आहे की दूताद्वारे हा संदेश सम्राटाकडे पाठवला तर गोष्ट बिघडेल. कदाचित मोठ्या संकटाशीही सामना करावा

लागेल, कारण शेवटी ते एक महान सम्राट आहेत. मी आत्ताच एक अगदी नवा निर्णय घेतला आहे की सम्राटावर चढाई करून विजयी होऊनच विद्युल्लताचा हात आपल्या हाती घ्यावा. पण ह्यासाठी माझी तलवार तेवढी शक्तीशाली आहे कां?"

राजाचे बोलणे ऐकून प्रतापच्या शरीरांत एक थरथर निर्माण झाली. कांपऱ्या हाताने त्याने राजाच्या डोक्यावर टोपी ठेवली. पुढच्याच क्षणी राजाचा हात थरथर कापूं लागला, व हातांतील तलवार खाली पडली. राजा सिंहासनावरुन पडता पडता ओरडला "अरे ए मांत्रिका, हे तू काय केलंस?"

इकडे प्रतापही भीतीने थरथर कांपत असतानाच त्याच्या कानात आवाज आला "घाबरू नकोस. मला माहीत आहे की असमर्थ माणसांच्या हातांत शक्ती दिली, तर असेच अनर्थ घडतात, म्हणून अजूनही मी तुझ्या टोपीवर स्वार आहे. घमेंडी आणि अहंकारी राजाने टोपीला आज्ञा देण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्याला हे ठाऊक नाही की जे घडणार आहे, तेच टोपी सांगते. आपल्या अशा कर्तुतीमुळेच तो शापग्रस्त झाला आहे. त्याला विचार की अजूनही तो सम्राटाच्या कन्येशी विवाह करण्याचे इमले रचीत स्वप्नें पाहणार आहे कां? त्याचा जो हात निकामी झाला आहे, त्याला तो शक्ती देऊं इच्छितो आहे कां? जर त्याची इच्छा असेल तर टोपीच्या शक्तीमुळे परत त्याचा हात पूर्ववत होईल." मांत्रिकाने म्हटले.

मांत्रिकाने सांगितलेल्या सर्व गोष्टी प्रतापने राजाला सांगितल्या. तेव्हां राजाने म्हटले, "ना मला विद्युल्लता पाहिजे, ना चंपकलता, मला माझा तलवार घट्ट पकडणारा हात पाहिजे."

बघता बघता राजाच्या हातांत शक्ती आली. खाली पडलेल्या तलवारीस आपल्या हातांत उचलत त्याने प्रतापला म्हटले, 'ए गोंडेदार टोपीवाल्या मांत्रिका, तुझ्यामुळे मी आज एक चांगला धडा शिकलो. योग्य, अयोग्य काय ह्याचा नीट विचार मी करत नव्हतो. सतत सर्व गोष्टीचा लोभ धरत होतो. गुणहीन व्यक्तीच दिवास्वप्नें बघण्याचे वेडे साहस करतात. आज मला माझी चूक तुझ्यामुळे समजली." असे म्हणून त्याने प्रतापला भेटवस्तू देऊन त्याचा योग्य सत्कार केला.

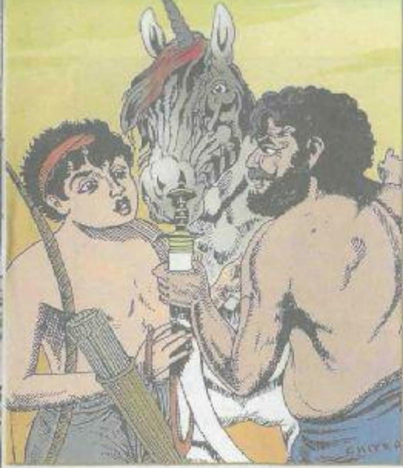
भयंकर घाटी

3

(केशवच्या गुरांमधे जो विचित्र प्राणी येऊन मिसळला होता, त्याने ब्रम्हापुरचे सेनापती व त्याचा सैनिक यांना ठार मारलं. दुसरा एक सैनिक वांचला, तो नगरांत पळून गेला. नगरांत अफवांना उत आला. त्या अफवा ऐकून केशवचा पिता अरण्यांत आला आणि त्याने मुलाला नगरांतली सविस्तर बातमी सांगितली.)

पित्याचे बोलणे ऐकून केशव चकित झाला. जवळपास चरत असलेल्या गुरांकडे आश्चर्याने पाहात तो म्हणाला, "आता सारं कांही माझ्या लक्षांत आलंय. ज्या प्राण्याबद्दल मी काल रात्रीं तुम्हाला सांगितलं, तोच हा प्राणी आहे. काल संध्याकाळी तो आपल्या गाईगुरांबरोबर घरी आला होता. पण रात्रीं अरण्यांत परत केव्हां गेला ते कांही कळलं नाही. आज सकाळी तो कांही आपल्या गोठ्यांत नव्हता. पण तो मात्र आपल्या सर्व जनावरांशी खेळीमेळीने वागतो. आज सकाळी सेनापती व त्याचे सैनिक त्याला पकडून राजाकडे नेऊं लागले. असला विचित्र प्राणी राजाकडे न्यायचा, आणि राजाकडून इनाम मिळवायचा त्यांचा विचार असावा.

"एका सैनिकाने ह्या प्राण्याला पकडून त्याच्या गळ्यांत फांस अडकवला आणि आपल्या घोड्याला पाठीमागून त्या फांसाची दोरी अडकवली होती. बहुतेक वाटेतच जाताजाता त्याने सैनिक व सेनापती या दोघांना मारुन टाकलं असावं. पण तसं पाहिलं तर तो इतका साधा दिसतो, कीं हा

कुणाला ठार मारील असं कांही वाटत नाही. पण त्याच्या शिंगाला लागलेले रक्त व डाग पाहिले कीं त्यावर विश्वास ठेवावाच लागतो. पहा, जरा त्याच्या शिंगाकडे पाहा, किती रक्त सांठलंय शिंगावर!"

इतका वेळ म्हाताऱ्याशी मुलगा जेव्हां बोलत होता तेव्हां तो प्राणी दिसला नव्हता. आता मात्र तो त्यांना दिसला. म्हातारा चकित झाला. केशवने त्या प्राण्याला हाताने पकडलं आणि त्याला पित्याजवळ आणलं. त्याच्या शिंगाकडे बोट दाखवून तो म्हणाला, "बघा, तोंडालादेखील रक्त लागलंय. इकडे पहा, हे सगळे रक्ताचेच डाग आहेत."

"म्हणजे नगरांत ज्या बातम्या फैलावल्या होत्या, त्यांत चुकीचं कांही नाही. सेनापती व त्याच्या सैनिकाला ह्यानेच मारलेलं आहे. सैनिक इकडे येत आहेत. कुणीतरी बातमी पसरवली कीं तू शत्रुदेशाचा गुप्तहेर आहेस आणि वेषांतर करुन इथे राहातो आहेस. या सैनिकांमुळे आता तुझ्यावर मात्र नवीनच संकट कोसळणार आहे." पित्याने इकडेतिकडे नजर टाकीत म्हटले.

"त्यांत माझा कांहीच दोष नाही, सेनापतीने स्वतःवर संकट ओढवून घेतलं होतं. या निर्दोष विचित्र जनावराच्या गळ्यांत फांस अडकवला आणि त्याला तो घेऊन गेला. म्हणूनच ह्याने त्यांना मारलं आणि तो इथे परत आलाय. त्याच्या शिंगावरचं रक्त मला दिसलं, तेव्हांच मला कळलं कीं हा कांहीतरी मारामारी करुन आलेला आहे." केशव म्हणाला.

"असूं दे, कुणाचीही चूक असली तरी सैनिक इकडे आले, की ते आपल्याला सोडणार नाहीत. तू नीघ इथून, कुठेतरी पळून जा. जेव्हां तुझा आजा वारला, तेव्हांपासून ही तलवार भिंतीवर लटकत राहिलीय; ही तलवार आणि तुझे धनुष्यबाण, हे तुझ्या संरक्षणासाठी तुला उपयोगी पडतील. राजाच्या सैनिकांच्या हातांत तू सांपडण्यापेक्षां तू लढतालढता जरी प्राण गमावलेस तर ते जास्त चांगलं ठरेल!"

केशवने वडिलांच्या हातातली तलवार घेतली व विचारले, "पण तेव्हां तुम्ही काय कराल?"

"मी?.... मी माझा जीव वांचवीन. त्यांतून मी आहे म्हातारा. हजार वर्षे कांही मी जगणार नाही. पण मी राजाच्या सैनिकांच्या नजरेस कांही पडणार नाही. मी या गाईगुरांना अरण्यांत हांकलत नेईन. शिपायांच्या दृष्टीला ही जनावरेदेखील पडता कामा नयेत. त्यांचं ते काय करतील ते आपल्याला

काय माहीत?" म्हातारा म्हणाला.

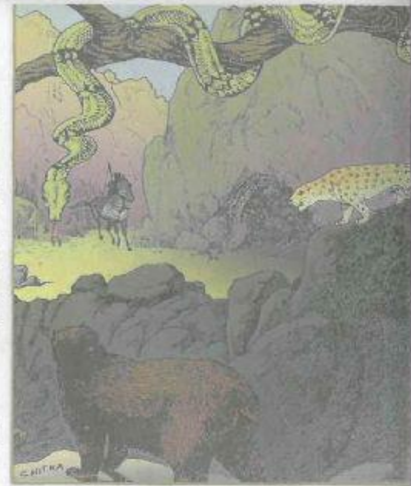
दोघेही बोलत असताना अरण्यांत दुरुन घोड्यांच्या टापांचा आवाज आला.

म्हाताऱ्याने मुलाकडे बघितले. केशव लगेच त्या विचित्र प्राण्याकडे गेला. त्याच्या मानेखालचा भाग पकडून केशव म्हणाला, "जर या सैनिकांपासून माझा बचाव करायचा असेल, तर मला याच्यावर स्वार झालं पाहिजे. हा माझ्यासमोर इतका सरळपणे कसा असतो, ते कांही कळत नाही." आणि तो त्या प्राण्यावर चढून बसला.

त्या प्राण्याने क्षणभर आपले डोळे मिटले. केशवने "हं, चल पळ, तुला हवे त्या दिशेला पळत जा." केशवने घोड्याच्या मानेवरचे केस घट्ट धरले आणि त्याच्या पोटावर पायाने दाबून खूण केली. तो प्राणी वाऱ्याच्या वेगाने पर्वताच्या दिशेला पळायला लागला.

त्या विचित्र प्राण्याची ही तुफानी दौड पाहून केशव घाबरला. त्याची मांड थोडीशी जरी ढिली पडली, तरी तो खाली पडला असता. तो प्राणी एखाद्या पक्ष्याप्रमाणे ह्या खडकावरुन त्या खडकावर पाय रोवीत पर्वताच्या शिखराकडे भरभर जाऊं लागला.

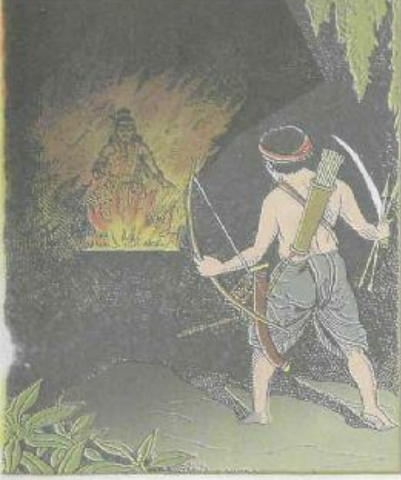
तो पर्वतांचा प्रदेश फार भयंकर होता. तिथे मोठे वृक्ष, झाडी, व गुहा होत्या. तिथे डरकाळी फोडणार चित्ते होते, अस्वले होती, सांप होते. तिथल्या भागांत पावलोपावली मृत्यूचा सांपळा होता. तो भाग पाहून, "आपण कांही इथून जिवंत परत जाणार नाही, या क्रूर श्वापदांकडून मारले जाण्याऐवजी ब्रम्हापुरच्या सैनिकांनी पकडून नेलं असतं तर फार तर तुरुंगात डांबलं असतं.

ह्या विचित्र प्राण्याने मला फसवलंय." असं केशवला प्रथम वाटलं. पण नंतर त्याला शंका आली कीं त्याचे वडील म्हणाले, त्याप्रमाणे हा कुणी मायावी राक्षस असेल. कांहीही असलं तरी आता त्याचा कांही उपयोग नव्हता. हा प्राणी नेईल तिकडे जाणे भाग होते. जरी केशवने तलवारीने त्या प्राण्याला ठार मारले असते, तरी त्याला इतर क्रूर जनावरांच्याबरोबर राहावे लागले असते. तिथून जिवंत बाहेर निघणे अशक्यच होते. त्याला कांहीच सुचेना.

केशव पुरता गोंधळून गेला होता. तितक्यांत त्या विचित्र प्राण्याने एका उंच दगडावरुन एका खड्ड्यांत उडी घेतली आणि समोरच्या गुहेजवळ झटकन जाऊन तो खिंकाळत उभा राहिला.

त्यानंतर त्या अंधाऱ्या गुहेत कुठेतरी उजेडाची तिरीप आली. आणि पाठोपाठ मशालीचा प्रकाश

दिसूं लागला. काळा धूरही दिसला व आवाज ऐकूं आला, "हां ओम्, आता ठीक आहे!"

केशव स्तब्धपणे उभा होता. त्याने लागलीच आपली तलवार उपसली आणि त्या विचित्र प्राण्याच्या पाठीवरुन खाली उडी घेतली.

गुहेंत पूर्वीसारखा अंधार झाला. मशाल, उजेड, धूर कांही दिसेना. तो आवाजही बंद झाला. सर्वत्र नीरव शांतता होती. क्षणांत झालेला हा बदल पाहून केशव थक्क झाला.

गुहेंत कुणीतरी होतं हे नक्की! "तो कदाचित राक्षस असेल, मांत्रिक असेल किंवा कदाचित एखादा नरमांसभक्षकदेखील असूं शकेल." तो मनांत म्हणत होता.

त्याने क्षणभर विचार केला. जो कुणी गुहेत आहे, त्याला केशव अंधारांत नाही तरी जेव्हां उजेड होता तेव्हां नक्कीच दिसला असेल. केशवला पकडण्यासाठी त्याची कांहीतरी चाल असेलच. तिथून जितक्या लवकर निसटता येईल, तितके बरेच होईल असे केशवच्या मनांत आले.

त्याने त्या प्राण्याकडे बघितले. पण तो जरा अंतरावर होता. एका दगडाला टेकून उभा होता आणि आपले शिंग दुसऱ्या दगडावर घासत होता. त्याच्याजवळ जाण्यासाठी केशवने उडी घेतली. पण तितक्यांत तो दुसऱ्या मोठ्या खडकावर जाऊन उभा राहिला.

केशव फारच निराश झाला. जेव्हां त्याच्या जिवांत जीव आला होता, तेवढ्यांत तो प्राणीच दूर गेला. तिथून पायी चालत जाणे बरोबर नव्हते. त्या खडकांच्या मागून कुणीही श्वापद त्याच्यावर चाल करुं शकले असते व त्याचा फडशा पाडला असता.

आता काय करावे? केशवने धीर एकवटला. ज्या हातांत तलवार होती, त्याच हातांत त्याने थोडेसे बाणही घेतले. दुसऱ्या हातांत धनुष्य घेऊन तो मोठ्या हुशारीने एकएक पाऊल टाकीत गुहेच्या समोरुन मागे जात राहिला.

एकाएकी गुहेत प्रकाश उजळला. त्या उजेडांत केशवला एक कुरुपी इसम दिसला. त्याला टोंकदार दाढी होती. काळे तोंड, व डोक्यावर शिरस्त्राण होते. त्याला पाहूनच केशव निश्चल होऊन उभा राहिला.

"वत्सा, घाबरुं नकोस, अगदी घाबरुं नकोस, मी तुला अभय दिले आहे. तुला आणि तुझ्या पित्यालादेखील या दुष्टांपासून वांचवण्याची जबाबदारी माझ्यावर आहे." असे म्हणत तो कुरुपी गुहेच्याबाहेर आला.

त्याचे बोलणे ऐकून केशव थरारला, "हा कुणी का असेना, माझ्याबद्दल त्याला सारं कांही ठाऊक आहे." आता तिथून पळून जाणं व्यर्थ होतं, भल्यापेक्षां वाईट घडेल कीं काय, अशी मनांत शंका होती. "हा कुरुपी, जो इतका प्रेमळपणे बोलतो आहे, तो काय उगीचच माझे व माझ्या वडिलांचे रक्षण करील?"

"वत्सा! माझ्या शक्तीबद्दल तुला शंका येतेय ना? इकडे ये, गुहेंत चल." असं म्हणून तो मागे फिरला. पुन्हां थांबून, केशवला निरखून बघत त्याने विचारले, "माझ्याबरोबर गुहेंत यायची तुला भीती वाटतेय कां?"

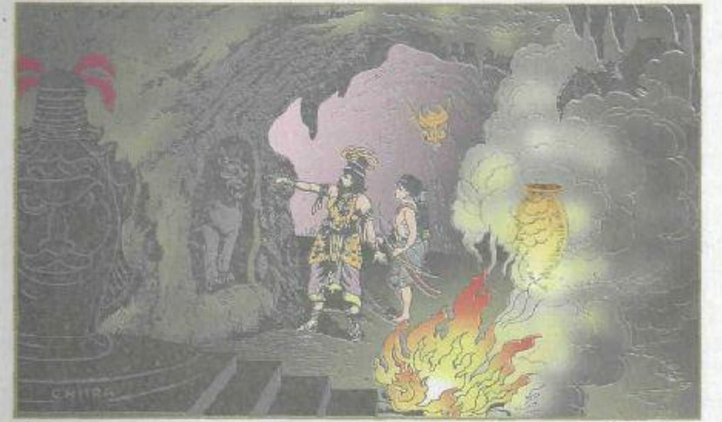
केशवला ह्या प्रश्नाचा राग आला. ह्याला मी काय घाबरट वाटलो कीं काय? केशव जरा चिडलाच.

"तुझ्याबरोबर गुहेतच नव्हे, तर म्हणशील तिथे मी यायला तयार आहे. मी अरण्यांत जन्मलो आणि तिथेच वाढलो आहे. भीती कशाला म्हणतात ते मला माहीत नाही. पण एक शंका माझे मन कुरतडते आहे, ती ही कीं माझे वडील आणि मी, यांची माहिती तुला कशी कळली?"

"ये, गुहेंत ये. मी तुझ्या शंकेचे समाधान करतो. जर तू गुहेंतल्या कालभैरवाच्या डोळ्यांमधे पाहिलंस, तर या जगांत जे कांही चाललंय, जे जे होते आहे, ते सगळं तुला समजेल." त्या कुरुपीने केशवच्या डोळ्यांत बघत म्हटले.

केशव त्याच्याबरोबर गुहेंत शिरला. गुहेत संपूर्णपणे अंधार होता. त्या अंधारात दहा पावले चालल्यानंतर त्याला तिथे दगडांत एक मोठी खोबण दिसली. त्यांत एका दगडी कुत्र्याची आकृती दिसत होती. त्या कुत्र्याचे दोन्ही डोळे निखाऱ्यासारखे लालभडक असून चमकत होते.

"हा कालभैरव आहे. त्याच्या भक्तांसाठी

वटवृक्ष, आणि शत्रूंसाठी काटेरी झाड; जय काल-भैरव!" असं म्हणताना कुरुपीने कसलीतरी मुळी त्या मूर्तीच्या डोळ्यांना लावली आणि झटकन मागे पाऊल ठेवत तो केशवला म्हणाला, "केशव, आता तू कालभैरवच्या डोळ्यांत बघ. तिकडे बघ, तुझा पिता, ती तुझी गुरे. ते तलवारी घेतलेले सैनिक पाहा तरी! वा वा!" आणि तो जोराने हंसू लागला.

केशवने कालभैरवच्या डोळ्यांत पाहिले. त्याचा म्हातारा पिता झाडीत लपून बसलेला होता. त्यांची गुरे अरण्यांत इकडेतिकडे पळत होती. घोड्यावर स्वार होऊन सैनिक त्यांचा पाठलाग करीत होते.

ते दृश्य पाहून केशवला फारच वाईट वाटले. त्याचा पिता घाबरुन झाडांच्यामागे लपला होता. राजाच्या सैनिकांना केशवच्या गायी पकडून न्यायच्या होत्या. गुरे नसली तर त्याच्या पित्याला अरण्यांत झाडपाला खाऊन पोट भरावे लागले असते. "नेमकी याच वेळी मला इथे या डोंगरांत यायची बुद्धी कां झाली?" हा विचार मनांत येऊन केशव फारच कष्टी झाला. पित्याला एकटा सोडून इकडे आल्याबद्दल तो स्वतःला दोष देऊं लागला.

केशवच्या मनांतले विचार कुरुपीला कळले. तो हंसून म्हणाला, "वाईट वाटून घेऊं नकोस. तुझ्या पित्याचे, तुझ्या गुराढोरांचे रक्षण मी करीन." तो गुहेच्याबाहेर आला.

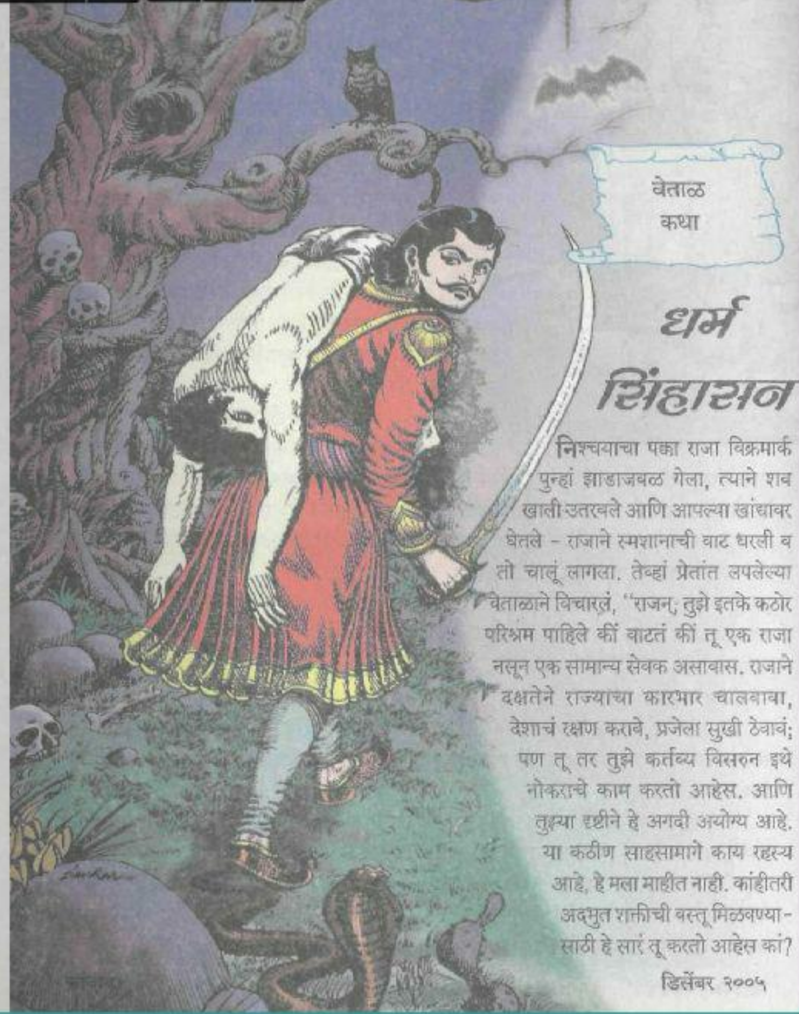
"शिष्या, शिष्या, कुठे आहेस तू? त्या सैनिकांना तू जाऊन पळवून लाव, आणि गाईंचे रक्षण कर." तो जोराने ओरडला.

कालभैरवाच्या डोळ्यांत बघत असलेल्या केशवला एक विचित्र दृश्य दिसले. एक विचित्र काळी आकृति; तिचे तोंड माणसासारखे आणि पंख वटवाघळासारखे होते. त्या सैनिकांच्या डोक्याजवळून ही आकृति गिरक्या घेत उडायला लागली. हा भयंकर पक्षी बघून सैनिकांची गाळण उडाली. ते ओरडत, किंचाळत अरण्यांत घाबरुन सैरावैरा पळायला लागले.

ते पाहून केशवच्या जीवांत जीव आला. आता आपल्या वडिलांना सैनिक कांही करुं शकणार नाहीत अशी त्याला खात्री वाटली. या अद्भुत शक्ति असलेले तो विचित्र प्राणी व कुरुपी, हे दोघेही आपले शत्रू नसून मित्र व रक्षक आहेत, याची त्याला खात्री पटली.

(क्रमशः)

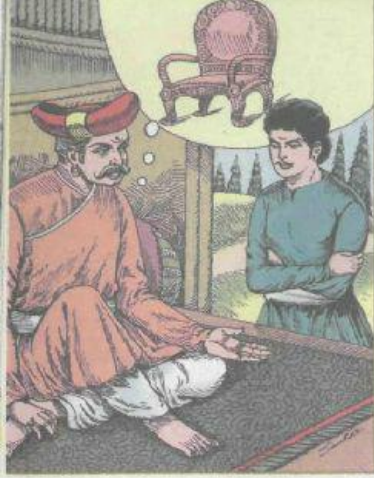

वेताळ कथा

धर्म सिंहासन

निश्चयाचा पक्का राजा विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ गेला, त्याने शव खाली उतरवले आणि आपल्या खांद्यावर घेतले - राजाने स्मशानाची वाट धरली व तो चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत लपलेल्या वेताळाने विचारलं, "राजन्; तुझे इतके कठोर परिश्रम पाहिले कीं वाटतं कीं तू एक राजा नसून एक सामान्य सेवक असावास. राजाने दक्षतेने राज्याचा कारभार चालवावा, देशाचं रक्षण करावे, प्रजेला सुखी ठेवावं; पण तू तर तुझे कर्तव्य विसरुन इथे नोकराचे काम करतो आहेस. आणि तुझ्या दृष्टीने हे अगदी अयोग्य आहे. या कठीण साहसामागे काय रहस्य आहे, हे मला माहीत नाही. कांहीतरी अद्भुत शक्तीची वस्तू मिळवण्या-साठी हे सारं तू करतो आहेस कां?

तशी वस्तू जरी मिळाली, तरीही तिचा योग्य उपयोग करण्यासाठी तीक्ष्ण दृष्टी व सारासार विवेक आवश्यक असतो. ज्या व्यक्तीमधे हे गुण नसतात, तो राजा नवनीतवर्माप्रमाणे मूर्ख ठरतो. त्याला अशी अद्भुत वस्तू मिळाली होती, तरीही त्याने ती हातातून जाऊं दिली. त्याची गोष्ट ऐकताना तुझा थकवा दूर होईल." आणि वेताळाने पुढील कहाणी सांगायला सुरवात केली.

प्रणवगिरीचा राजकुमार नवनीतवर्मा ह्याने विवेचनशर्मा नांवाच्या एका महान पंडिताकडे विद्याभ्यास केला.

शिक्षणक्रम संपल्यानंतर त्याला निरोप देताना गुरुने त्याला सांगितलं, "शिष्या, तू इथे गुरुकुलांत राहून तुझा शिक्षणक्रम नीट पूर्ण केलेला आहेस. कांही काळानंतर तू प्रणवगिरी राज्याचा राजा बनणार आहेस. राजाला कितीतरी समस्यांचे निराकरण बुद्धिचातुर्याने व कौशल्याने करावे लागते. म्हणून मी तुला एक तांब्याचे बनवलेले सिंहासन भेट म्हणून देतो, आहे. हे एक शक्तिशाली धर्मसिंहासन आहे. जर कधी एखाद्या कठीण समस्येशी सामना करावा लागला, तर त्या समस्येशी संबंधित असलेल्या व्यक्तीला या सिंहासनावर बसव. समस्येचे उत्तर सहज मिळूं शकेल. जर कधीकाळी तुला असं वाटलं कीं या सिंहासनाची जरुरी नाही, तर त्यावेळी तू ते मला परत पाठवून दे." असं म्हणून त्यांनी शिष्य नवनीतवर्माला आशिर्वाद दिला व ते तांब्याचे सिंहासनही दिले.

नवनीतवर्मा सिंहासनासह राजधानीला पोंचला. थोड्याच दिवसानंतर त्याच्या पित्याने राज्य-कारभाराची जबाबदारी त्याच्यावर सोंपवली. नवनीतशर्माने ते तांब्याचे सिंहासन आपल्या सिंहासनाशेजारी ठेवले व तो चांगल्याप्रकारे राज्य-कारभार करुं लागला.

एक दिवस सेनाधिपती धीरमल्लने वीरबाहू नांवाच्या एका दरोडेखोराला पकडून राजासमोर आणले. गेली दोन वर्षें राजधानीतल्या धनवंतांना तो लुटत होता. शिपायांना त्याला पकडता येत नव्हते. असला भयंकर दरोडेखोर पकडला गेला म्हणून राजाला फार समाधान वाटले. पण त्याला काय शिक्षा द्यावी हे राजाला ठरवता येईना. अखेरीस राजाने वीरबाहूला तांब्याच्या सिंहासनावर बसण्याची आज्ञा केली.

वीरबाहू जसा सिंहासनावर बसला, तसा आवाज उमटला, "हा महाचोर आहे. याला जन्मभर बंदीवासांत ठेवायला हवं!"

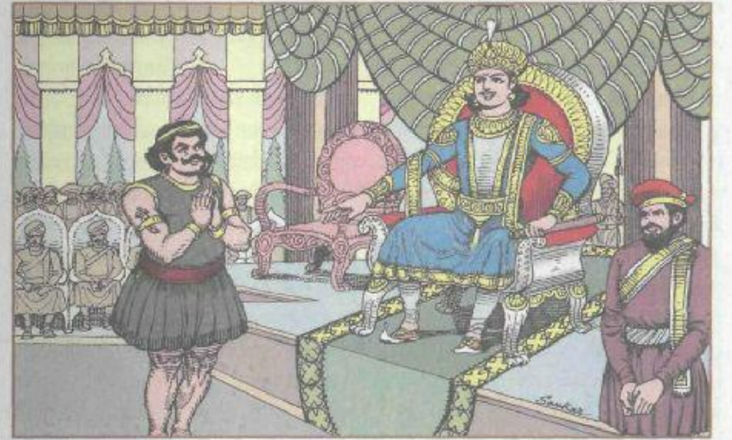
तितक्यांत गुप्तहेरांचा प्रमुख सरदार तिथे आला. त्याने राजाला विनयपूर्वक वंदन केले आणि तो म्हणाला, "महाराज, वीरबाहूने अनेक नागरिकांच्या घरी चोऱ्या केल्या आहेत हे खरंच आहे, पण या कामांत त्याने कधी कुणाची हत्या केलेली नाही. त्याशिवाय, त्याने सर्वसामान्य नागरिकांना कधीही लुटले नाही. फक्त ज्यांची कमाई अयोग्य व अन्यायी होती, अशाच लोकांकडे त्याची दृष्टी होती. त्याने लुटलेली सारी धनराशी त्याने गोरगरीबांमधे वाटली. व त्यांची अडचण कमी करण्याचा प्रयत्न केला." आपल्या युक्तिवादाच्या समर्थनासाठी त्याने एक पत्रही राजाला दिले.

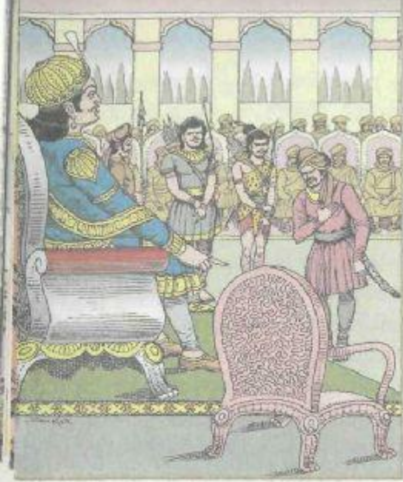
पत्र वाचल्यानंतर राजा पुन्हां विचारांत पडला. थोड्या वेळानंतर राजाने सभेंत जाहीर केलं, "वीर-बाहूला मी राज्याच्या भ्रष्टाचार विरोध विभागाचा प्रमुख अधिकारी म्हणून नेमतो आहे."

राजाचा निर्णय ऐकून सारे उपस्थित प्रजानन सुन्न झाले. वीरबाहुने लवून राजाला वंदन केले व म्हटले, "महाराज, माझी इमानदारी आपण ओळखलीत आणि माझ्यावर आज ही जबाबदारी सोंपवलीत, त्याबद्दल मी आपल्याशी सदैव कृतज्ञ राहीन."

या घटनेनंतर कांही दिवसानंतर, महाराजाच्या वाढदिवसानिमित्त अनेक मनोरंजक कार्यक्रम झाले आणि त्यांत युद्धविद्येच्या स्पर्धाही होत्या. मल्लयुद्ध व खड्गयुद्ध यांच्या स्पर्धा झाल्या. त्यांचे विजयी वीर घोषित केले गेले, पण धनुर्विद्येचा विजेता कोण आहे याचा निर्णय झाला. नाही कारण या स्पर्धेत दोघे तरुण बक्षीसास पात्र ठरले. पण नियमाप्रमाणे त्यांच्यापैकी एकालाच पारितोषिक देता आले असते.

त्याच्यासाठी पुन्हां त्यांची परीक्षा घेतली. शंभर

गज अंतरावरच्या एका झाडाच्या फांदीला एक बाहुली अडकवली गेली. त्या दोघा स्पर्धकांना त्या बाहुलीच्या निशाणावर बाण सोडायला सांगण्यात आले.

दोघांनीही अचूक नेम धरला. त्यांच्यापैकी एकाचे नांव होते विजय. तो राजाचा भाचा होता. दुसऱ्याचे नांव होते भैरव. तो भिल्ल युवक होता.

या स्पर्धेत विजयी कोण ते ठरवण्यासाठी नवनीतवर्मानें पुन्हां एकदा धर्मसिंहासनाचा आधार घेतला.

प्रथम विजय जेव्हां सिंहासनावर बसला, तेव्हां त्या तांब्याच्या सिंहासनाने आपला निर्णय ऐकवला, "धनुर्विद्या स्पर्धेतल्या विजेत्याचे अभिनंदन!"

सभेंत उपस्थित असलेल्या सर्व लोकांनी जोर-जोराने टाळ्या वाजवल्या आणि विजयचे अभिनंदन केले.

त्यानंतर राजाने भैरवला सिंहासनावर बसण्याची आज्ञा केली. राजाची ही आज्ञा ऐकून सारेजण चकित झाले. कुणाला याचे कारण समजेना. त्या धर्मसिंहासनाने तर आपला निर्णय सांगितलेला होता.

तर मग राजाने भैरवला सिंहासनावर बसायला सांगितले, त्याचे काय कारण असावे? पण त्या सिंहासनाने पुन्हां एकदा आपला निर्णय सांगितला, "धनुर्विद्या स्पर्धेतल्या विजेत्याचे अभिनंदन." उपस्थित मंडळींना मात्र यावेळी सिंहासनाने केलेले अभिनंदन विचित्र वाटले.

परंतु नवनीतवर्मानें हंसून मान डोलावली आणि भैरवला विजेता म्हणून घोषित केले. नंतर तो सेनाध्यक्षाला म्हणाला, "उद्या सकाळींच हे सिंहासन माझे गुरुवर्य विवेचन यांच्या गुरुकुलांत पोंचते करा."

ही गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला म्हटले, "राजन्, ते तांब्याचे सिंहासन अद्‌भुत शक्तीने भारलेले होते यांत शंकाच नाही. त्या वीरबाहू दरोडेखोराच्या-बाबतीत सिंहासनाने दिलेला निर्णय तर राजाने पार धुडकावून लावला; आणि उलट आज्ञा केली की भ्रष्टाचार विरोधी विभागांत प्रमुख अधिकारी म्हणून वीरबाहूची नेमणूक केली आहे! हा निर्णय अयोग्य होता कीं नाही? आता दुसरी धनुर्विद्येच्या स्पर्धेची बाब. धर्मसिंहासनाच्या दृष्टीतून विजय व भैरव दोघेही या कलेंत निष्णात होते. परंतु भैरवला राजाने विजयी घोषित करणे हे अगदीच अनुचित होते कीं नाही? राजा नवनीतवर्माचे हे निर्णय अगदी चुकीचे आहेत. त्यापेक्षांही त्याने आणखी एक मोठी चूक केली होती. ती म्हणजे ते धर्मसिंहासन त्याने

आपल्या गुरुकडे परत धाडलं! तुला काय वाटतं? माझ्या या शंकांची उत्तरे माहीत असूनही तू जर गप्प बसलास तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडेतुकडे होतील."

विक्रमार्कानें वेताळाला उत्तर दिलं, "गुरुने दिलेलं धर्मसिंहासन अद्‌भुत अवश्य होतं, पण त्याच्याही कांही मर्यादा होत्या. राजा नवनीतवर्मा ही गोष्ट जाणून होता. वीरबाहुच्या बाबतीत सिंहासनाने जो निर्णय दिला होता, तो राजाने अंमलात आणला नाही, कारण गुप्तहेरांच्या प्रमुखाने राजाला आपले निवेदन व पत्र दिले होते. त्या दोन्ही गोष्टींचा विचार करुन राजाने सिंहासनाचा निर्णय बदलला. त्यामुळे वीरबाहु हा भ्रष्टाचारी, संपन्न लोकांसाठी सिंह होता, आणि गोरगरीबांचा तो रक्षक ठरला. त्याच्या जीवनांत स्वार्थासाठी जागा नव्हती. म्हणूनच राजाने त्याला भ्रष्टाचार-विरोध विभागाचा प्रमुख अधिकारी म्हणून नियुक्त केले. हे तर राजाच्या सूज्ञपणाचे द्योतक आहे.

धनुर्विद्या स्पर्धेच्या विषयांत सिंहासनाने जो निकाल ऐकवला, तो कोणत्याही दृष्टीने उचित आहे असे म्हणता येणार नाही. दोघा स्पर्धकांनी धनुर्विद्येत जे कौशल्य दाखवले, त्याची योग्य दखल सिंहासनाने घेतली व दोघांनाही विजयी ठरवले. परंतु राजाने मात्र पहिल्या वेळेप्रमाणेच हाही निर्णय फेटाळून लावला. विजय राजघराण्यांतला होता तर भैरव भिल्ल जमातींतला होता. धनुर्विद्येत त्याला शास्त्रोक्त शिक्षण देण्यासाठी त्याला कुणीही गुरु नव्हता. हे ध्यानांत घेऊन राजाने भैरवला विजयी ठरवले. धर्म-अधर्माचा निर्णय करण्यांत मनुष्याचे मस्तक सर्वांत जास्त अचूक असते आणि त्याची बरोबरी कुणालाही करता येणारी नसते. राजाला आपली विवेकबुद्धी व व्यवहारज्ञान यांच्यावर पूर्ण विश्वास होता, म्हणून त्याने त्या धर्मसिंहासनाचा निर्णय डोळे मिटून अंमलात आणला नाही. त्याकारणाने जेव्हां त्याला कळलं, कीं त्या सिंहासनाची खास आवश्यकता नाही, तेव्हां त्याने ते गुरुवर्यांकडे पाठवून देण्याची आज्ञा केली. माझ्या मते हाही निर्णय अत्यंत योग्य होता."

राजाचे मौन भंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ पुन्हां एकदा शवासहित अदृश्य झाला व झाडावर जाऊन बसला.

(दिनेश भट्टाचार्यांच्या रचनेवरुन)

ढगांना शिवणारे नाक

जपानच्या मुख्यभूमीच्या भोवती अनेक लहानमोठी बेटे आहेत. एका बेटावर एक सरोवर आहे. आता तिथे आसपास इतकी सरोवरे व तलाव आहेत. तेव्हां यांत काय विशेष, असं तुम्ही म्हणाल! खरं तर सरोवरांत खास विशेष असं कांहीच नाही, पण तिथल्या एका जातीच्या माशांबद्दल मात्र एक वैशिष्ट्य आहे. असले मासे जगांत इतरत्र कुठेही नाहीत. त्यांना खूप लांबच लांब नाक असते.

त्याचं काय झालं कीं फार पूर्वीच्या काळी, तिथे एक ढोलकीवाला होता. सरोवराजवळच्या खेड्यांतून सणवार, लग्नसमारंभ असले कीं त्यावेळी तो ढोलके वाजवी असे. तो खूप गरीब होता - इतका गरीब कीं एका भूकंपात त्याची लहानशी झोंपडी पार जमीनदोस्त झाली, तर त्याला कांही ती झोंपडी पैसे खर्चून पुन्हां उभारता आली नाही. निमूटपणे तो सरोवरालगत डोंगराच्या पायथ्याजवळच एका गुहेंत राहायला गेला. कांही वर्षांनंतर तो म्हातारा झाला. त्याला आता ढोलके वाजवणे जमेना. साहजिकच त्याला पोटापाण्यापुरतेही पैसे मिळेनात. कांही खेडूत अधूनमधून त्याला अन्नपाणी पुरवत असत.

आता हा ढोलकीवाला मृत्युपंथाला लागला होता. एकदा गांवातला एक मुलगा त्या गुहेच्या बाजूने जात होता. त्याने म्हाताऱ्यासाठी थोडेसे जेवण आणले. तेच त्या बिचाऱ्याचे अखेरचे भोजन ठरले. त्या मुलाला म्हातारा म्हणाला, ''पोरा, तू माझी सेवा केलीस म्हणून मला तुला कांहीतरी बक्षीस द्यायला हवेच. ही माझी ढोलकी आहे. मी इतकी वर्षं ती प्रेमाने सांभाळली, म्हणून हल्लीच तिने मला एक मंत्र दिला आहे. जर एखाद्याच्या नाकाकडे बघत मी ढोलकी वाजवली आणि ''वर, वर,'' असे पुटपुटलो, तर समोरच्या व्यक्तीचे, जो असेल त्याचे किंवा तिचे, नाक मोठे होईल. जर मी म्हटलं, ''खाली, खाली,'' तर त्या व्यक्तीचे नाक लहान होईल. आता बघ, आपल्याकडे नकट्या-चपट्या, किंवा मोठ्या नाकाची कितीतरी माणसे असतात. त्यांना त्यांचे नाक प्रमाणबद्ध असावे, चेहऱ्याला शोभेसे असावे असे वाटत असतेच! ही ढोलकी मी तुला बक्षीस देतो आहे. पण मात्र तू लक्षांत ठेव, उगीच विनाकारण उत्सुकतेपोटी या शक्तीचा वापर कधीही करायचा नाही. माझ्या मृत्यूनंतर माझ्यावर अंतिम संस्कार करण्याची व्यवस्था तू करावीस असं मला वाटतं.''

थोड्याच वेळांत म्हाताऱ्याने प्राण सोडला. त्या मुलाने गांवकऱ्यांची मदत घेतली व म्हाताऱ्याचे रीतसर अंत्यसंस्कार केले. नंतर तो ढोलकी वाजवायला लागला. त्यांच्या घरमालकाच्या मुलीचे नाक फारच नकटे होते. हा मुलगा तिच्याजवळ जाऊन ढोलकी वाजवत स्वतःशी ''वर, वर'' असे पुटपुटायला लागला. तिच्या चेहऱ्याच्या प्रमाणांत तिचे नाक वरती आले. झालं, रातोरात त्या मुलाची सगळीकडे प्रसिद्धी झाली. अनेक लोक त्याच्याकडे आपापल्या नाकाचा आकार बदलायला येऊं लागले. हा अद्भुत चमत्कार घडवणारा ढोलकीवाला, म्हणून त्याला भरघोस बक्षिसेही मिळूं लागली.

दोन वर्षांतच तो एक श्रीमंत असामी बनला. एक दिवस तो त्याच सरोवराच्या कांठावर हिंडत होता. त्याच्या मनांत विचार आला कीं ही ढोलकी जास्तीत जास्त किती शक्तीमान असूं शकेल ते बघावं. तो गवतांत पहुडला आणि आपल्या स्वतःच्याच नाकाच्या शेंड्याकडे बघत तो ढोलकी वाजवायला लागला, आणि ''वर, वर!'' असे म्हणायला लागला. त्याच्या नाकाचा शेंडा वाढायला लागला. त्याला मजा वाटूं लागली. त्याने मोठ्याने म्हटलं, कीं नाक भराभर लांब होत होतं. त्याला हा खेळ गंमतीचा वाटू होता. तो आपला ''वर, वर'' म्हणत राहिला, आणि एखाद्या लांब बांबूसारखं नाकही लांबत गेलं. त्याच्या नाकाचं टोंक शेवटी आकाशांतल्या ढगांना जाऊन भिडलं.

हे चमत्कारिक दृश्य पाहून दोन गरुडपक्षी त्या नाकाजवळ घिरट्या घालूं लागले. आणि आता तर ढोलकीवाला जास्तच चेकाळला. पण तेवढ्यांत एका गरुडाने ते मऊ नाक मधेच चोंचीत पकडले आणि त्या ढोलकीवाल्याच्या लांबच लांब नाकांत एक महाभयंकर वेदनेची कळ आली. तो आता घाईघाईने ''खाली खाली'' असं म्हणायला लागला. पण गरुड कांही आपली पकड सोडेना. उलट तो वर आभाळांत उंच उडायला लागला. तेव्हां ढोलकीवालाही हवेंत उचलला गेला. तो वर वर जाऊं लागला, तसे नाक लहानलहान होऊं लागले. ढोलकीवाला जेव्हां अगदी गरुडाजवळ गेला, तेव्हां गरुड जोराने किंचाळला. त्याने चोंच उघडली आणि ढोलकीवाला खालीखाली येऊं लागला. त्याने सरोवराच्या पाण्यांतच खोल बुडी मारली.

बिचारा! आता त्याचे रुपांतर एका लांब नाकाच्या माशांत झाले. म्हाताऱ्या ढोलकीवाल्याने त्याला बजावलं होतं कीं केवळ उत्सुकता म्हणून विनाकारण ढोलकी वाजवायची नाही. पण ही सूचना मात्र हा उत्साही तरुण पार विसरुन गेला, आणि आता फार उशीर झालेला होता!

खास बातम्या

नवे शिवमंदिर

महाशिवरात्रीच्या दिवशी वाराणसीमधे रुद्रेश्वर महादेवाचे एक नवीन मंदिर जनतेसाठी खुले झाले. या मंदिराचे वैशिष्ट्य असे कीं नूर फातिमा या भाविक मुस्लिम महिलेने याच्या बांधकामासाठी बराच खर्च केला आहे. ही महिला वकील आहे. गतवर्षी तिला स्वप्न पडले कीं गंगेशपुरांत तिने असे मंदिर बांधण्यांत पुढाकार घ्यावा. दुसऱ्या दिवशी तिने आपल्या शिलकीतली कांही रक्कम यासाठी बाजूला ठेवली. जेव्हां मंदिराचे बांधकाम सुरुं झाले, तेव्हां हिंदू भक्त, धार्मिक नेते व संस्थांकडून देणग्यांचा ओघ सुरुं झाला. वस्तूरूपाने अनेक मुस्लिम बांधवांकडून व संस्थांकडूनही मदत येत राहिली.

वारसावृक्ष

अनंतपुर जिल्ह्यांत गुडीबायालु खेड्यांत ५५० वर्षांचा एक पुरातन वटवृक्ष आहे. त्याला तिमम्मा मारी मनु म्हणतात. आंध्रप्रदेश सरकारने ह्या वृक्षाचे संरक्षण व जतन करण्यासाठी दहा लाख रुपये खर्च करण्याचे ठरवले आहे. १९८९ मधे या वृक्षाचे नांव गिनेस बुकांत नोंदवले गेले आहे. आपल्या पतीचे प्राण वांचवण्याची जिने परमेश्वराला तळमळीने विनंती केली होती, त्या तिमम्मावरुन या वृक्षाचे नांव पडले आहे. साऱ्या राज्यांतून हजारो स्त्रिया ह्या वृक्षाचे दर्शन घ्यायला वर्षभर येत असतात. २.१ हेक्टेअरमधे विस्तारलेल्या ह्या वृक्षाला १२००च्यावर पारंब्या आहेत.

घरावरील प्रेम

अन्नपूर्णा ही पासष्ट वर्षे वयाची एक म्हातारी होती.. नुकताच तिचा पती मरण पावला होता. सुरवातीला कांही काळ तिचे नातेवाईक येत जात होते, म्हणून तिला दुःखाची तीव्रता तेवढी जाणवली नाही. पण हळूंहळूं नातेवाईकांचे येणे जाणे कमी झाले. तिचा जांवई आणि मुलगी व्यापारानिमित्त शहरांत राहात होते. व्यापारी कामकाजांत व्यग्र असल्याने तेही कधीमधीच यायचे. अशा परिस्थितीत आता तिला जास्तच एकटेपणा वाटू लागला.

एक दिवस, घरातले कामधाम आटोपल्यावर दुपारच्या वेळी ती घरामागील ओट्यावरील झाडाच्या खाली एका बाजेवर झोपली होती. त्याच वेळी अचानक एक मोर त्या झाडावर येऊन बसला.

अन्नपूर्णाने डोळे उघडले तर समोर मोराला पाहिलं. तिने तिला दिसलं की त्याच्या पायाला जखम झाली आहे आणि कोणीतरी त्याची शिकार करूं इच्छित होतं. ती मोराला आंत घेऊन गेली आणि तिने जखमेवर हळद लावून पट्टी बांधली. इतक्यांत एका माणसाने बाहेरुन ओरडतच विचारले, "ए म्हातारे, इथल्या झाडावर एक मोर येऊन पडता होता. तू पाहिलं आहेस का त्याला?"

"नाही बाबा! आमच्या गांवात कुठले आले आहेत मोर? मग मला मोर कुठे नी कसा दिसणार?" आश्चर्याचे नाटक करत अन्नपूर्णा बोलली. कांही न बोलता तो माणूस निघून गेला. त्या दिवसापासून ती मोराच्या पायावर पट्टी बांधू लागली. वेळेवारी त्याला योग्य खाणंपिणं देऊन त्याचा चांगला सांभाळ करुं लागली. कांही दिवसांतच मोराची जखम भरून आली आणि तो कधीमधी पिसारा फुलवून नाचूंही लागला.

गांवच्या जमीनदाराला ही बातमी समजली, तेव्हां तो अन्नपूर्णाच्या घरी आला व त्याने म्हटले, "अन्नपूर्णा, एखादा मोर पाळण्याची माझी फार इच्छा आहे. मी खूप प्रयत्न केले, पण एकही मोर कांही माझ्या हातात सांपडला नाही. एवढ्यांतच मला समजले की तुझ्याजवळ एक पाळीव मोर आहे.

सोमनाथ

तो मला देऊन टाक. मी तुला दहा सोन्याच्या मोहोरा देईन."

अन्नपूर्णाने निःसंकोचपणे म्हटले, "हे काय बोलता आहात आपण जमीनदारसाहेब? ज्या मोराविषयी आपण बोलता आहात, त्याची मी आई आहे. त्याच्याशिवाय ना मी राहू शकते, ना माझ्याविना तो ! हे अगदी निखालस सत्य आहे."

'ठीक आहे" असे म्हणून जमीनदार निघून गेला. परंतु चार आठवड्यांनी तो परत आला आणि त्याने अन्नपूर्णाला म्हटले, "हे पहा, अन्नपूर्णा, तू कधी गांव सोडून कुठे कुणाकडे गेलीस, तर ह्याचं पालनपोषण कोण करेल?"

अन्नपूर्णाने क्षणभर विचार केला व म्हटले, "आपण योग्यच बोलता आहात. इतरांप्रमाणेच मलाही आपल्या नातेवाईकांकडे जावेसे वाटते, परंतु आठदहा दिवसांपेक्षा जास्त दिवस मी राहूं शकत नाही. इथेच आपल्या मोराबरोबर माझा छान मजेत वेळ जातो."

तिचे बोलणे ऐकून जमीनदाराच्या मनांत तिच्याविषयी करुणा उत्पन्न झाली आणि त्याने म्हटले, "माझी एक गोष्ट ऐक. तुला आणि मोराला मी माझ्या घरी घेऊन जाईन. तिथे तुम्हाला कुठल्याही प्रकारचा त्रास होणार नाही. खुशाल जितके दिवस रहायचे तितकी रहा."

जमीनदाराचे बोलणे ऐकताच अन्नपूर्णा एकदम उत्साहित झाली. जमीनदाराबरोबर त्याच्या घरांत राहण्याची इच्छा एक क्षणभर तिच्या मनांत निर्माण झाली, पण लगेचच तिला गवताने शाकारलेलं तिचं घर, त्याच्या चार भिंती, गांवाबाहेरील दोन एकर जमीन आणि आपलं सुंदर गांव आठवलं. ती एकदम भावूक झाली.

जमीनदाराने सर्व कांही जाणले व म्हटले, "अन्नपूर्णा, संकोच करू नकोस. माझ्या घरी येशील तर मोराचे पालन पोषणही तुला चांगल्या पद्धतीने करता येईल व आमच्या घरांत स्वतंत्रपणे राहताही येईल. तुझ्यावर कोणीही कसली सक्ती करणार नाही. मी गांवच्या सरपंचास सांगेन की त्यांनी तुझ्या घराचं नीट रक्षण करावं.

तुला आपल्या शेतीवाडीतून जे उत्पन्न मिळतं, तेही तुला देण्याची व्यवस्था मी करीन."

"ही खरोखरच आनंदाची बाब आहे, पण... पण" बोलता बोलता ती मधेच थांबली.

"मला वाटतं, तू बोलताना जरा संकोच करते आहेस. निःसंकोचपणे बोल," जमीनदाराने म्हटले.

"तुमच्यापासून काय लपवायचं साहेब! रोज जेवणखाण झाल्यावर बोरीच्या झाडाखाली बाजेवर मी लवंडते, तेव्हां झाडाच्या पानाची सळसळ जणूं कांही थोपटत थोपटत मला झोपवते. जर हे घर सोडलं तर पानांची ती सळसळ मला कशी ऐकू येणार?"

जमीनदाराने प्रेमळ व भारलेल्या स्वरांत म्हटले, "तू योग्यच बोलत आहेस. तुझं तुझ्या घरावर इतकं प्रेम आहे तर ते सोडून येऊं नकोस. तुझ्या घराच्या आजूबाजूचा परिसर हिरवागार होईल, याची मी व्यवस्था करीन. मोराला बघण्याची मला जेव्हां इच्छा होईल, तेव्हां मी स्वतःच इकडे येईन. आपल्या घराविषयी तुला जी ओढ आहे, मोराविषयी जो दयाभाव तुझ्या मनांत आहे, त्या दोन्ही गोष्टी खरोखरीच महान आहेत." हे बोलून जमीनदार निघून गेला व आपल्या वचनाप्रमाणे त्याने म्हातारीच्या घराभोवतालच्या परिसराचे सुंदर वनांत रुपांतर केले.

बघता बघता एक महिना सरला.

एक दिवस अन्नपूर्णाने नेहमीप्रमाणे थाळीमध्ये एक पिकलेला पेरु आणि दाणे भरुन मोरापुढे ठेवले, अन् ती घरात जायला वळली तोच मागून एक आवाज आला. "आई, आता मी हे सर्व खाऊन नाही राहूं शकत. मला भात, भाजी वगैरे वाढ."

अन्नपूर्णाने लगेचच वळून मागे पाहिजे. तिथे बघते तर दहा वर्षाचा एक मुलगा हंसत उभा होता. प्रथम ती आश्चर्यचकितच झाली, पण मग जरा नाराजीने बोलली "अरे मुला, माझा इथला मोर कुठे आहे? काय केलंस तू? तुला माहीत आहे का, मला तो माझ्या मुलाप्रमाणेच आहे." असं म्हणतच तिने आजूबाजूस मोराला शोधायला सुरवात केली.

मुलाने खळखळून हंसतच म्हटले, "अग आई, मीच तुझा तो पाळीव मुलगा आहे. तुझ्या प्रेमळ,

दयाळू आणि आदरणीय वागणुकीमुळेच मला ऋषींनी दिलेल्या शापांतून मुक्ति मिळाली आहे. हे बघ, ही त्याच जखमेची खूण, त्यावर तू पट्टी बांधायचीस. ही कधी न जाणारी खूण आहे." असं म्हणत त्याने आपल्या पायावरील खूण तिला दाखवली.

पायावरील खूण, ऋषींचा शाप, ह्या साऱ्या गोष्टी ऐकून अन्नपूर्णाला वाटले की तो खरंच खरे बोलतो आहे. प्रेमाने त्याला आपल्या जवळ ओढत तिने म्हटले, "अरे माझ्या लाडक्या मोरा, ऋषि मुनी जसे शाप देतात तसेच वरदानही देतात, असं मी लहानपणी माझ्या आजीकडून ऐकले आहे. पण हे तरी सांग की त्या मुनींनी तुला शाप का बरं दिला?"

आई, ती तर एक मोठीच कहाणी आहे. आत्ता मला खूप भूक लागली आहे, म्हणून मी तुला थोडक्यांत सांगतो. मला माझे आईवडील कोण ते

माहित नाही जेव्हांपासून मला समज आली तेव्हांपासून मी भूपाल नांवाच्या एका शेतकऱ्याच्या घरी वाढलो अन् लहानाचा मोठा झालो. गांवामध्ये, इतर मुलांबरोबर मी गाईगुरांना गांवाबाहेर चरायला घेऊन जात असे, तिथे झाडांवर निरनिराळ्या प्रकारचे अनेक पक्षी असत. त्या सगळ्यांत मोर मला फार आवडायचा. एक मोर पकडायचा आणि पाळायचा, अशी माझी खूप इच्छा होती. परंतु मी एकही मोर पकडूं शकलो नाही. एकदा असाच त्यांना पकडण्याच्या प्रयत्नात असताना मी खूप थकून आणि निराश होऊन त्यांच्यावर दगड मारूं लागलो. मी ऐकत असलेल्या दगडांतील एक दगड एका तपोमग्न ऋषींना लागला. ते संतप्त होऊन उठले आणि त्यांनी मला 'मोर बनशील' असा शाप दिला, पण लगेचच कांही वेळाने माझ्यावर कृपा करून मला शापमुक्त होण्याचा मार्गही त्यांनी सांगितला.

त्यांनी मला सांगितले की, जो कुणी सर्व सजीवांचा आदर करतो, सर्व जीवजंतूबद्दल प्रेमभाव ठेवतो, अशा व्यक्तीच्या मदतीने तुला पुन्हां मनुष्यरूप मिळेल. आई, तुझ्यामुळेच मला आज त्या शापांतून मुक्ती मिळाली आहे.''

अन्नपूर्णा अतिशय खूष झाली. त्याला लगेच जेवण देऊन तिने म्हटले, ''अरे माझ्या लाडक्या मोरा, ह्या गांवच्या जमीनदाराला मोर फारच आवडतात. ते तुला घेऊन जाऊन सांभाळणार होते. त्यांच्या दयाळू स्वभावामुळेच आज आपल्या घराच्यासभोवती ही हिरवळ आहे. इतकी झाडे झुडुपे आहेत व त्यावर राहणारे अनेक जीव आहेत. तू त्यांना कांही मदत करूं शकतोस का?''

मुलाने जरा डोके खाजवले अन् म्हटले ''मी मोर बनल्यामुळे कांही काळ मोरांच्या संगतीत राहिलो आहे. त्यांतील कांही मोरांना मी आपल्या घराच्या बागेतील झाडांवर राहायला सांगू शकतो.''

''हो तर, मग तू नक्कीच तसा प्रयत्न कर बाळा. जमीनदारसाहेब खूष होतील.'' अन्नपूर्णा मुलाला प्रोत्साहित करीत उद्‌गारली.

तो मुलगा घराच्या मागच्या बाजूस जाऊन मोराप्रमाणे ओरडूं लागला. थोड्याच वेळांत उत्तरेकडून कांही मोर तेथील झाडांवर येऊन बसले. कांही दिवसांतच अन्नपूर्णाची बाग हिरव्यागार झाडाझुडपांनी, व निरनिराळ्या पक्ष्यांनी भरलेले एक छानसे उद्यान बनले.

वाचकांसाठी कथास्पर्धा

सर्वोत्कृष्ट प्रवेशिकेला रु. २५०/-चे पारितोषिक

खालील गोष्ट वाचा:

श्रीपुरचा चक्रधर अत्यंत कंजूष होता. लोकांना त्रास देण्यांत आणि त्यांना नाडण्यांत त्याला आसुरी आनंद होई. तो दुष्ट स्वभावाचा होता आणि त्याने लग्न केलेले नव्हते. त्यांच्या वडिलार्जित घरांत तो एकटाच राहात होता. शेवटी तो म्हातारपणी आजारी पडला व मरण पावला.

आता त्याचे भूत त्या घरांत राहू लागले. आसपासच्या लोकांना ते भूत कधी दिसले नाही, पण वेळी अवेळी विचित्र आवाज मात्र ऐकूं येत राहिले.

कांही महिने उलटले. राम नांवाचा एक गरीब माणूस त्या रिकाम्या घरांत राहायला लागला. ते पाहून चक्रधरच्या भुताला राग आला. आपल्या घरांत शिरलेल्या या घुसखोराला त्याने बाहेर घालवायचे ठरवले. तेव्हांपासून राम घरांतून बाहेर निघाला कीं त्याच्या अंगावर दगडगोटे येऊन आदळायला लागले. रात्रीं अपरात्री घरावर दगड पडल्याचे आवाज येत. पण रामला तर त्या घरांत राहायचे होते. त्याने हा त्रास कांही दिवस सोसला. ते भूत कंटाळून निघून जाईल असा त्याचा होरा होता. पण चक्रधर जास्त हट्टी होता आणि त्याने आपला छळ चालूंच ठेवला. शेवटी, रामने भुताच्या या करणीचा फायदा घेण्याचे ठरवले.

ही गोष्ट तुमच्या शब्दांत, १००-१५० शब्दांत पूर्ण करा. त्याला योग्य शीर्षक द्या आणि तुमची प्रवेशपत्रिका खालील कूपनासह आम्हाला पाठवा. पाकिटावर 'वाचा आणि सुचवा' असे लिहा.

शेवटची तारीख : ३१ डिसेंबर २००५

नांव .... वय ....

जन्मतारीख .... शाळेचे नांव ....

घरचा पत्ता ....

....

.... पिनकोड ....

पालकांची सही　　　　　　　　　　　　स्पर्धकाची सही

CHANDAMAMA INDIA LIMITED
82 Defence Officers Colony, Ekkatuthangal, Chennai - 600 097.

धर्माचरण

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असताना बोधिसत्वानी धनंजय नांवाच्या कुरुराजाच्या रूपाने इन्द्रप्रस्थ येथे जन्म घेतला. त्याच्या राज्यांत वेळेवर पाऊस पडत असे, दुष्काळ कधीही पडत नसे. त्यामुळे सर्व प्रजा सुखी होती. साऱ्या जंबुद्वीपात अशी बातमी पसरली की, धर्माचरण आणि दानधर्म करण्यात इंद्रप्रस्थचा राजा धनंजय याची बरोबरी करणारा दुसरा कोणी नाही.

त्याचवेळेस कलिंग देशाचा राजा कालिंग हा दंतपूर ही आपली राजधानी करून तिथे राज्य करीत होता. त्याच्या राज्यांत एकदा भयंकर दुष्काळ पडला. लोक भुकेने मरूं लागले. कांही मुले आपल्या आयांच्या मांडीवरच भुकेने तडफडू लागली. प्रजेत हाहाकार माजला.

देशाची वाईट परिस्थिती पाहून राजा कालिंगला राहवले नाही. त्याने आपल्या मंत्र्यांना बोलावून विचारले - ''ह्या वर्षी आपल्या देशात भयंकर दुष्काळ पडण्याचे कारण काय असावे? ह्या वाईट अवस्थेतून वांचण्यासाठी काही उपाय आहे कां?''

मंत्र्यांनी उत्तर दिले - ''महाराज, देशांत जेव्हां धर्माची हानी होते, त्यावेळेस असा उत्पात होतो. इंद्रप्रस्थचा राजा धनंजय हा मोठ्या ईमानदारीने आपल्या धर्माचे पालन करतो आहे! त्यामुळे त्याच्या देशांत महिन्यांतून तीनदा पाऊस पडतो. देशांत कधी दुष्काळ पडत नाही. प्रजा सुखी आहे आणि देश समृद्ध आहे.''

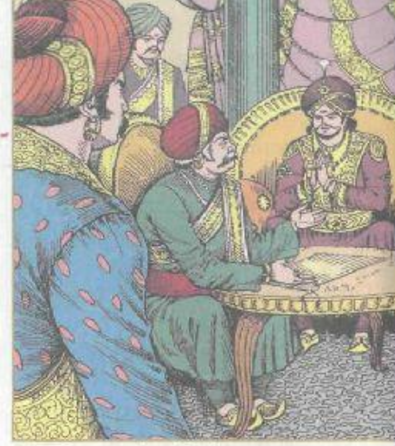
''तर मग तुम्ही लोक एक काम करा. आजच इंद्रप्रस्थला जाऊन राजा धनंजयाचे दर्शन घ्या, आणि एका सुवर्णपत्रावर धर्माचे नियम लिहून घेऊन या. आपल्यालासुद्धा त्या नियमांचे पालन करून देशाला सुखी व समृद्ध करता येईल.''

कलिंग देशाचे मंत्री सुवर्णपत्र घेऊन इंद्रप्रस्थला पोहोचले. आणि राजा धनंजयाचे दर्शन घेऊन म्हणाले - ''महाराज, आम्ही कलिंग देशाचे रहिवाशी आहोत. आमचा देश भयंकर दुष्काळात सांपडला आहे. आपण धर्मात्मा आहात, धर्माचे पालन करून प्रजेचा सांभाळ करीत आहात. त्यामुळें आपली प्रजा सुखी व संपन्न आहे. आमच्या राजाने ज्यां धर्माचे पालन करावयास हवे, ते आपण ह्या सुवर्णपत्रावर लिहून द्या. म्हणजे आमचा राजा त्या धर्मनियमांचे पालन करून दुष्काळापासून जनतेला वांचवील.'' असे म्हणत कलिंग देशाच्या मंत्र्यांनी सुवर्णपत्र धनंजयच्यासमोर आणून ठेवले.

धनंजय नमस्कार करीत म्हणाला - ''हे मंत्र्यानो, मला क्षमा करा. ह्या कागदावर धर्मसूत्र लिहिण्याची माझी योग्यता नाही. कारण एकदा माझ्याकडून धर्माचे उलंघन झाले. आमच्या देशांत तीन वर्षानंतर एकदा कार्तिक उत्सव होतो. त्यावेळेस राजाला तलावाच्या कांठावर यज्ञ करावा लागतो. व यज्ञाच्या चारी बाजूला चार बाण सोडावे लागतात. एकदा मी चारही बाण चार दिशेने सोडले. तीन बाण बरोबर गेले, परंतु चौथा तलावांत पडला. बाणाच्या आघाताने तळ्यांतले मासे, बेडूक, मरुन गेले. अशा प्रकारे माझ्या हातून अधर्माचरण झाले. जर कां माझ्या राज्यांत अत्याचार, अन्याय, त्रास, नसेल, तर त्याचे कारण माझ्या पूर्वकालीन शासन करणाऱ्यांपैकी कोणीतरी असेल. तेव्हां आपण कृपा करून त्याचा शोध काढावा.''

ही गोष्ट ऐकताच सर्व मंत्र्यांना आश्चर्य वाटले. त्यानंतर ते सर्व राजमाता मायादेवीच्यापाशी आले. सर्व गोष्ट तिला सांगून म्हणाले - ''देवीजी, आपण कृपा करून आमच्याकरिता धर्मनियम लिहून द्या.''

''मुला, मी सुद्धा धर्माचे अतिक्रमण केले आहे. एकदा माझ्या मोठ्या मुलाने मला सोन्याची माळ भेट म्हणून दिली. मी माझ्या मोठ्या सुनेला श्रीमंत घराण्यातली समजून, तिला ती न देता धाकट्या सुनेला देऊन टाकली, परंतु दुसऱ्या क्षणीच मी पक्षपात केला असे मला उमजले, आणि झालेल्या गोष्टीचे मला खूप दुःख झाले, त्यामुळे दुसऱ्यांना धर्माचे सूत्र लिहून देण्याची माझी लायकी नाही.

तरी तुम्ही कृपया कोणातरी योग्य अशा माणसाला शोधा व त्याच्याकडे जा.''

त्यानंतर कलिंग देशाचे मंत्री राजाचा भाऊ नंद ह्याच्यापाशी गेले. त्याने सुद्धा एकदा धर्माचे उलंघन केले होते ती गोष्ट त्याने सांगण्यास सुरवात केली - ''मी रोज संध्याकाळी रथांत बसून अंतःपुरात जात होतो. केव्हां केव्हां तेथेच रात्रभर रहात होतो. जर मी माझा चाबूक रथांत सोडला तर, त्याचा अर्थ मी रात्री अंतःपुरात राहाणार नाही. तेव्हां तशा परिस्थितीत माझा सारथी माझी वाट पहात बसे. आणि मी चाबूक बरोबर घेऊन गेलो, तर सारथी रथ घेऊन जात असे, व दुसऱ्या दिवशी सकाळी रथ घेऊन येत असे. एकदा मी चाबूक सोडून अंतःपुरात गेलो. त्या दिवशी माझा परतायचा विचार होता. तेव्हां राजाने, म्हणजे माझ्या मोठ्या भावाने, मला परत जावूं दिले नाही. त्यामुळे मी रात्रभर अंतःपुरातच राहिलो. माझी वाट पहात माझा सारथी रात्रभर पावसात भिजत रथांतच बसून

राहिला. अशा प्रकारे त्याला त्रास झाला व मी धर्माचे अतिक्रमण केले."

त्यानंतर कलिंग देशाचे मंत्री असा विचार करून राजपुरोहिताकडे गेले की, कमीत कमी राजपुरोहित तरी त्याची इच्छा पूर्ण करतील. परंतु त्यानेसुद्धा धर्माचे अतिक्रमण केल्याची गोष्ट सांगितली - "एके दिवशी मी राजमहालाकडे जात होतो. रस्त्यांत मला एक रथ दिसला. त्या रथाला सोन्याचा मुलामा केलेला होता. तो बघताच माझ्या मनांत लोभ उत्पन्न झाला. मी विचार केला की, जर राजाने हा रथ मला दान केला, तर किती छान होईल!

मी जेव्हां राजाच्याकडे पोहोचलो, तेव्हां मला बघून राजा म्हणाला - "पुरोहितजी, हा रथ मी आपल्याला भेट दिला आहे. तो आपण घेऊन जा. त्यावेळेला माझ्यांत उत्पन्न झालेल्या लोभाची मला आठवण झालीं आणि मी पश्चातापाने तो रथ घेण्यास नकार दिला. अशा तऱ्हेने मी धर्माचे आचरण केले नाही. तरी मी आपल्याला धर्मसूत्र लिहून देऊं शकत नाही."

कलिंग देशाच्या मंत्र्यांच्या कांहीही लक्षांत आले नाही. शेवटी ते इंद्रप्रस्थच्या महामंत्र्यांच्याकडे गेले. त्यानेसुद्धा त्यांना निराश केले. म्हणाला - "मीसुद्धां शेतकऱ्याच्या शेताचे माप घ्यायला गेलो होतो. माप घेऊन मला जेथे खुंटी ठोकायची होती, तिथे एक मोठे बीळ होते. माझ्या मनांत एक शंका आली की त्या बिळांत कोणीतरी रहात असावे. परंतु थोडे अलिकडे खुंटी ठोकायची, तर शेतकऱ्याचे नुकसान होणार; व थोडे पुढे ठोकायचे तर राजाचे नुकसान होणार, म्हणून मी त्या बिळांतच खुटी ठोकायची आज्ञा केली. खुंटी ठोकताच आंतून एक खेकडा बाहेर आला, आणि त्या खुंटीच्या प्रहाराने मेला. तेव्हां मीसुद्धां धर्माचे अतिक्रमण केले आहे. तरी अशा अवस्थेत मी तुम्हाला कसे लिहून देऊ शकेन?"

त्यावर कलिंग देशाच्या मंत्र्यांनीच एक उपाय शोधून काढला. त्यांनी सर्वांनी सांगितलेल्या गोष्टी त्या सुवर्णपत्रावर लिहून घेतल्या व त्या नेऊन राजाला वाचून दाखविल्या. राजाला समजले की, धर्माचरण करतांना इमानदारीने राहणेच सर्वात उत्तम कार्य आहे.

त्याचप्रमाणे त्याने स्वतःच त्याचे पालन करून राज्यकारभार करण्यास सुरवात केली. त्यानंतर थोड्या दिवसांत पाऊस पडूं लागला व देशांतील दुष्काळ नाहीसा झाला. त्या दिवसापासून कलिंग देशाची प्रजा सुखाने व समृद्धीने नांदू लागली.

मांत्रिकाचे जीवन

हरीपूर एक छोटे गांव होते. तिथले लोक शेती करीत. त्याशिवाय कांही पारंपारिक लहान उद्योग करण्यांतही ते वाकबगार होते. त्यांच्या हस्तकलांना लागणारी सामुग्री मोठ्या शहरांतच मिळत असे. म्हणून त्यांना नेहमीच शहरची वाट पकडावी लागत होती.

हरीपुरांत तयार होणाऱ्या कित्येक वस्तूंना शहरांत चांगली मागणी असे. हरीपुरांत सोमनाथ हा एक गरीब खेडूत राहात होता. त्याच्या मालकीचे शेत नव्हते. तो सधन लोकांच्या घरी जाऊन त्यांच्या शेतमळ्यावर काम करायचा. त्याची बायको सीता, तऱ्हेतऱ्हेचे फराळाचे व बेगमीचे पदार्थ करून गांवात विकत घायची. त्यांची बारा वर्षांची मुलगी रमा ही घरांतला स्वयंपाक करून एकीकडे सहा वर्षाच्या भावाला, छोट्या गणपतीला सांभाळत होती.

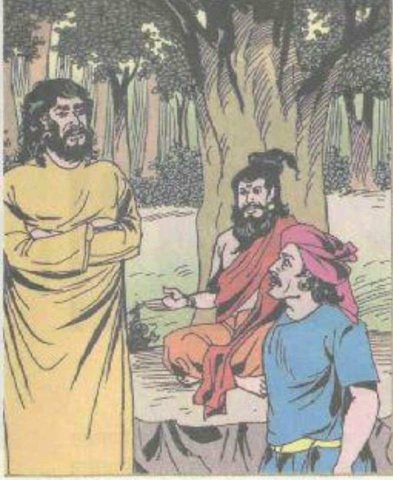
योगी आनंद आपल्या शिष्यांना घेऊन त्या गांवात अधूनमधून येत असत. त्यांचे वक्तृत्व अमोघ होते. सारा गांव त्यांची प्रवचने ऐकायला गोळा व्हायचा. आनंदजींनी आपल्या भाषणांत सांगितलं, "चांगली प्रकृति आणि समाधान माणसाला असले, म्हणजे सुख व संतोष प्राप्त होतात. आपापली कामे स्वतः करावीत आणि घरांत शिजवलेले ताजे, सुग्रास, साधे अन्न खाल्ले कीं प्रकृति चांगली राहाते."

त्यांचा हा संदेश लोकांना पटला. म्हणून अनेकजण आपापल्या शेतावर, बागांतून स्वतःच मेहनत करायला लागले. घरोघरी स्त्रिया स्वतःच स्वयंपाक करायला लागल्या. सोमनाथ व सीताला कामे मिळेनात. त्यांची उपासमार होऊं लागली.

आपली ही दुर्दशा योगी आनंद यांच्यामुळेच झाली हे सोमनाथच्या लक्षांत आले. त्याने आपली ही व्यथा त्यांना सांगितली. योगी आनंदानी त्यावर विचार करून म्हटले, "या गांवात अनेक लोक असे आहेत कीं माझ्या सांगण्यामुळे त्यांचा फायदा झाला. फक्त तुझेच नुकसान झालेले दिसते. आता त्यांत चूक तुझी आहे कीं माझी?

"स्वामीजी, ही चुका काढण्याची वेळ नाही.

आलोक शर्मा

माझी मुले, बायको आणि मी भुकेने तडफडतो आहोत. त्याचे कारण तुम्ही आहात. आता आमची भूक आम्ही कशी भागवायची ते तुम्हीच सांगा." केविलवाण्या स्वरांत सोमनाथने विनवले.

"हे बघ सोमनाथ, लोकांची मागणी कधी एकाच तऱ्हेची नसते. इतकी वर्षे तू कांहीही विचार न करता आयुष्य कंठीत होतास. आता उशीर झाला तरी बिघडत नाही, पोटापाण्यासाठी तू कांहीतरी नवीन मार्ग शोधून काढला पाहिजेस." आनंदजींनी सल्ला दिला.

सोमनाथ रागावून म्हणाला, "आपल्यासारख्या लोकांना पोटभर खायला मिळते, म्हणून अशा तऱ्हेचा उपदेश सोपा असतो. पण या सांगण्यामुळे आमच्या पोटांतली आग कशी शांत होईल?"

आनंदने हंसून उत्तर दिलं, "एके काळी मीही खूप कष्ट करून माझे पोट भरत होतो. पुढेपुढे कांहीच काम मिळेनासे झाले. मी साधूंच्या जथ्यांत सामील

झालो. ज्या गोष्टी सांगून जनतेला आनंद मिळतो, त्या मी सांगतो आणि माझे पोट भरतो आहे. तुलाही माझ्यासारखे बदलायला हवे."

सोमनाथने लागलीच त्यांचा शिष्य होण्याची इच्छा व्यक्त केली. आनंदजींनी त्याला नकार देत सांगितले, "सर्वांसाठी एकाच मंत्राचा उपयोग होत नसतो. माझ्यावरसुद्धां माझ्या परिवाराची जबाबदारी आहेच की! तू कसं जगायचं त्याचा मार्ग तू स्वतःच शोधून काढ."

"पण तोपर्यंत माझी बायको नि मुलं भुकेने व्याकुळ होऊन उपासमारीने मरतील हो!" सोमनाथ दुःखी आवाजांत उद्गारला. आनंदजी म्हणाले, "असा धीर सोडूं नकोस. मी आजच दुसऱ्या गांवी जाणार आहे. टोकर हा माझा शिष्य आहे. मी तुझी त्याच्याशी ओळख करुन देईन. त्याला मंत्रतंत्र विद्येचे ज्ञान आहे. जोपर्यंत तुला कांही काम मिळत नाही, तोपर्यंत तो तुमचे पालनपोषण करील. तुम्हाला भुकेले राहूं देणार नाही."

सोमनाथने जेव्हां मान डोलावली, तेव्हां योगी आनंद यांनी टोकरला बोलावले. टोकर सात फूट उंचीचा, धष्टपुष्ट, आणि दणदणीत होता. नीट बळवलेले केस, लांब लालसर डोळे, जाडजूड मिशा आणि भरघोस दाढीही त्याला होती. हा मांत्रिक आहे, हे बघितल्यावरच समजत होतं.

आनंदजींनी टोकरची पाठ थोपटत त्याला सांगितले, "मी दुसऱ्या गांवाला जातो आहे. ह्याचं नांव सोमनाथ आहे. तू पंधरा दिवस ह्याच्या परिवारची काळजी घ्यायचीस. ह्याची मुले उपाशी राहाणार नाहीत याची जबाबदारी तुझ्यावर आहे. त्यानंतर मात्र तुझ्या मंत्रशक्तीनुसार तू माझ्याकडे परत ये."

टोकरने गुरुला प्रणाम केला आणि तो सोम-नाथच्या पाठीमागून जात त्याच्या घरी गेला. सीता व मुलांनी जेव्हां या दोघांना येताना पाहिले, तेव्हां ह्यांनी नक्कीच कांहीतरी खायला आणले असेल, असे त्यांना वाटले. मोठ्या आशेने ती सारीजण पुढे सरसावली. टोकरने त्यांना म्हटले, "आता तुम्ही सारेजण डोळे बंद करा पाहू. जे जे पदार्थ खायची इच्छा आहे त्यांची नांवे सांगा, आणि नंतरच डोळे उघडा."

सगळ्यांनी डोळे मिटले. सोमनाथने खीर नि पुऱ्या मागितल्या. इतरांनीदेखील आपली पसंती सांगितली, आणि नंतर डोळे उघडले. समोर पाहातात तर त्यांना हवी असलेली पक्वान्ने चांदीच्या ताटांत वाढून ठेवलेली होती. सर्वजणांनी ते पदार्थ मनापासून खाल्ले. त्यांचे जेवण झाल्याबरोबर ती चांदीची ताटे गायब झाली.

त्यांनी टोकरला ह्याबद्दल विचारले. त्याने उत्तर दिले, "मी इथें पंधरा दिवस राहाणार आहे. तोपर्यंत तुम्ही कांहीतरी जगण्यासाठी नवा मार्ग शोधून काढायला हवा."

हे ऐकून सोमनाथ काळजीत पडला. तो टोकरला म्हणाला, "मला तू तुझे मंत्र शिकव आणि नंतर जा." टोकरने हंसून उत्तर दिले, "आपल्याला श्वास घ्यायला बाहेरची हवा, प्यायला पाणी, आणि जेवायला अन्न हवे असते. या सर्व गोष्टी आपल्याला निसर्गामार्फत मिळतात आणि सध्यां महामांत्रिक त्या आपल्यापर्यंत पोंचवतात. परंतु या मंत्रांच्या महिम्यामुळे मनुष्याला सुखापेक्षां जास्त पीडा सोसावी लागते आणि असमाधान मात्र सतत राहाते. तू माझं ऐक, कांहीतरी उपजीविकेसाठी नवीन मार्ग शोधून काढ."

"मंत्रतंत्रामुळे तुला कसले कष्ट होतात आणि तुझ्यांत रे कोणते असमाधान आहे? जरा मला सांगशील कां?" सोमनाथने विचारले.

टोकरने शांतपणे उत्तर दिले, "आपले दुःख वा पीडा कुणालाही सांगायची नाही, अशी माझ्या गुरुंची मला आज्ञा आहे. मी इथून जाण्यापूर्वी तू कोणते काम करुन पोट भरणार आहेस, ते मात्र मला सांग. त्यानंतर मी जाऊन तुला मंत्रशक्ति देण्यासाठी गुरुंची परवानगी मागेन."

टोकरच्या बोलण्याने सोमनाथला थोडा दिलासा मिळाला. मंत्रविद्या शिकायची म्हणजे कांही साधीसुधी गोष्ट नव्हे हे त्याला पटले. घरांतल्या इतरांचा ह्याच्यावर विश्वास नव्हता. म्हणून सोमनाथ व सीता दिवसभर हिंडून नवीन कामांची माहिती काढून ती जमवायला लागले.

एके दिवशी सोमनाथने टोकरला विचारले, "तुझ्या गुरुंनीच मला एकदा सांगितलं होतं कीं

पोट भरण्यासाठी म्हणून ते योगी झाले. तू तर मांत्रिक आहेस ना, मग तू त्यांचा शिष्य कसा आहेस?"

"गुरु आनंद महाज्ञानी आहेत. तुझा संदेह दूर व्हावा म्हणून त्यांनी तसे सांगितले. केवळ पोटासाठी ते गुरु झालेले नाहीत. मांत्रिकांना स्वातंत्र्य नसतं. अल्लाउद्दीनच्या दिव्यांत जे भूत बंद झालेलं होतं, ते स्वतंत्र नव्हतं. त्याची किंवा पाताळभैरवीची गोष्ट तू ऐकली असशील ना? गुरुजी ज्ञानी आहेत, म्हणून ते मला गुलाम म्हणत नाहीत, मला शिष्य मानतात. हे असं आहे मांत्रिकाचं खडतर जीवन!" टोकर म्हणाला.

सोमनाथने हे संभाषण आपल्या पत्नीला सांगितले व तो पुढे म्हणाला, "मला आपली शंका वाटतेय कीं हा टोकर आपल्याला उगीचच घाबरवतोय. तो जे कांही सांगतोय ते अगदी खरं असलं, तरीसुद्धां मी मंत्रविद्या शिकेन आणि तुम्हाला साऱ्यांना सुखांत ठेवीन. आता मला एकट्यालाच त्रास होईल पण त्यांत कुठे बिघडलं?"

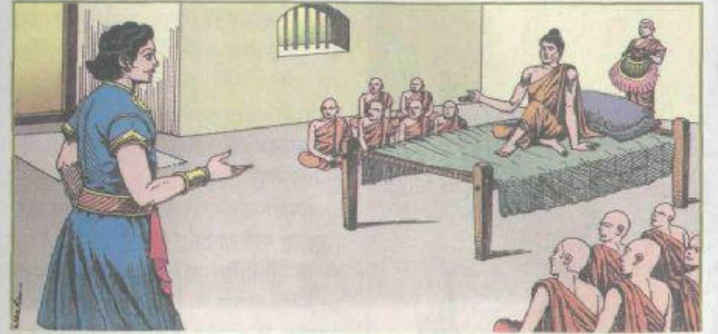
पण सीताचा विचार निराळा होता. तिने ठामपणे पतीला सांगितलं, "मंत्रतंत्र विद्या शिकायची म्हणजे त्याची साधना फार कठीण असते. मधेच ही साधना थांबली तर प्राणांतिक संकटे येतात. म्हणून हा अघोरी विचार तुमच्या मनांत असला तर तो काढून टाका."

शेवटी, टोकर जायचा दिवस उजाडला. त्याने सोमनाथला विचारले, "मला काळजी वाटतेय कीं मी गेल्यानंतर तुम्ही मंडळी कशी जगाल?"

सोमनाथ व सीताने मिळून उत्तर दिलं, "गांवकऱ्यांना कोणत्या गोष्टींची जरूरी असते, त्याची माहिती आम्ही गेल्या कांही दिवसांत गोळा केली आहे. त्या वस्तू आम्ही शहरांतून घेऊन येऊं. त्या विकू आणि इथे गांवात होणाऱ्या वस्तू शहरांत नेऊन तिथे विकू. नंतर आमचे जीवन सुरळीत चालेल. मंत्रतंत्राचे मोहजाल जाणून घेण्यांत आम्हाला रस नाही. त्याच्याशी आता आम्हाला कांहीही देणंघेणं नाही."

त्यांचा हा निर्णय ऐकून टोकर अतिशय खूष झाला. त्यांच्या मनांतला आत्मविश्वास जागृत झाला. स्वतः कष्ट केल्याशिवाय सुखी जीवन जगण्याचा अन्य मार्ग सांपडत नसतो, हा प्रकाश त्यांच्या मनांत पडला आहे, याचे त्याला समाधान वाटले. खूष होऊन टोकरने त्यांचे कौतुक केले व त्यांचा निरोप घेतला. आणि तो आपल्या गुरुंकडे, योगी आनंद यांच्याकडे, जायला निघाला.

विष्णुपुराण

अहिंसा, शांततामय जीवन, जातिधर्म व वर्ण ह्यांना धरून रहाणाऱ्या समाजाची स्थापना करून बौद्धधर्माची शिकवण देणारा वटवृक्ष प्रस्थापित झाला.

मानव जगतात उद्धार करणारे करुणाकर बनून आलेले सिद्धार्थ- "गौतमबुद्ध" किंवा "बोधिसत्व" ह्या नांवाने भगवान रूपांत अवतरले. आणि त्यांचे गुण हिमालयाच्या शिखरापर्यंत वाढतच गेले.

वृद्धावस्थेतसुद्धां गौतमबुद्ध सर्वत्र भ्रमण करीत. समाजाच्या कनिष्ठ वर्गातील अभागी लोकांवर श्रेष्ट जातीतील लोकांनी केलेले अत्याचार, व अपमान सहन करीत राहिलेले दलित, पीडित या सर्व लोकांना आपल्या उपदेशांद्वारा सभ्य व सुसंस्कृत बनवून त्यांना आपले शिष्य करून घेत होते. ह्या कारणामुळे देवदत्तला बुद्धांबरोबर प्रतिकार करण्याकरीता चांगली संधी मिळाली.

त्याने बुद्धाच्या विरोधकांचे संगठन करून त्याच्यावर हल्ला केला. व अनेक यक्त्या योजल्या.

एकदा देवदत्तने टिंगल करीत बुद्धांना करीत म्हटले, "तुम्ही अहिंसेचा प्रचार केलात, ही तर छान गोष्ट झाली. ह्याच सिद्धान्ताने प्रभावित होऊन बरेच लोक बौद्धभिक्षु बनले."

"बाळ देवदत्त! मी सांगितले आहे की, बौद्ध धर्माच्या अनुयायांनी अहिंसेचे पालन केले पाहिजे. परंतु गरीबीमुळे कांही वेळा ज्यावेळी जे कांही मिळेल तो मांसाहार खाऊन त्यांना रहावयास लागत आहे. श्रीमंत लोकांना विनाकष्ट मिळणारा शक्तिवर्धक शाकाहार निर्धन लोकांना सहजसुलभ प्राप्त होत नाही. मनुष्यजातीची सेवा करण्याकरिता आपला धर्म मानणाऱ्या बौद्ध धर्मियांना फक्त जीवन जगण्याकरीताच आहाराची आवश्यकता असते. ते लोक भिक्षा मागून

खातात. परंतु मला त्यांना असा हुकूम देण्याचा अधिकार नाही, की जे सधन लोक भिक्षूंना आहार देतात, तो शाकाहारी असावा, व मांसाहारी नसावा. बौद्धधर्म जाती, भेदभाव, उच्चनीच या सर्वांपासून वेगळाच आहे. अशा प्रकारे सर्व ठिकाणी मांस वर्ज्य आहे, असे सांगणारा बौद्धभिक्षू लोकांमध्ये मांसाहारी किंवा शाकाहारी नांवाने, वेगवेगळा प्रकार आहे, हे सांगून भिक्षा मागणे, म्हणजे बौद्धधर्मविरुद्ध आहे. मला असे वाटते, भिक्षा मागायला म्हणून जो जातो त्याला जे कांही भिक्षारूपांत मिळेल तेच त्याने ग्रहण करणे अनिवार्य आहे." बुद्धाने सांगितले.

"तर तुमचे म्हणणे असे आहे की भिक्षूला भिक्षेच्या रूपांत जे कांही मिळेल तेच त्याने खाणे जरूरी आहे ना?" देवदत्तने चिडून विचारले.

बुद्ध हंसत हंसत म्हणाले - "जे लोक ज्या तऱ्हेच्या आहारावर आपले उदरभरण करतात, तेच त्याने भिक्षा रूपाने दिले. तर ते जातीभेद, वर्ण, वगैरे भेदभाव न ठेवणाऱ्या भिक्षूला भिक्षा म्हणून खायलाच पाहिजे ना?"

बुद्धाच्या तोंडून ते वाक्य ऐकून देवदत्त डोके हलवित तेथून निघून गेला.

देवदत्त मनापासून विचार करू लागला - "बुद्धाला मरण यावयास पाहिजे. नाहीतर हीन व कनिष्ट जातीतील लोकांना आपल्या ज्ञानाने आकर्षित करून ते बौद्धधर्माचे शिष्य बनवूं लागतील, ते व गरीब, रोगग्रस्त, शोषित वर्ग, हे जर बौद्ध धर्माने मुग्ध झाले तर श्रेष्ठ वर्गातील लोकांचा आदर कोणीच करणार नाहीत. त्यांचे महत्वच निघून जाईल. त्यांची सेवा करणाऱ्याचा सुद्धां खातमा केला पाहिजे."

जीवक वेगळ्या जातीतला होता व तो बुद्धांचा शिष्य होता. बौद्धधर्मावर त्याचा गाढ विश्वास होता.

देवदत्ताने जीवकाला प्रलोभने दाखवून आपल्या गंटात सामील करून घेतले. व त्याला सांगितले, "बुद्ध जे कांही सांगतात ते सर्व खोटे आहे. तुझ्या जातीतील व वर्णातील लोकांना आपल्या धर्मात ओढून घेण्याकरिता सर्व मानव प्राणी एकच आहेत म्हणून ते सांगतात. पण ते स्वतः तुमच्या लोकां-सारखे आयुष्य घालवूं शकतील कां? तुमचे खाणे-पिणे खाऊं शकतील कां?" असे सांगून जीवकचे मत परिवर्तन देवदत्तने केले व जीवकाने बुद्धाला भिक्षा घेण्याकरिता निमंत्रित केले.

जीवकने बुद्धांना आपल्या घरी भिक्षा घेण्या-करिता येण्याची विनंती केली, तेव्हां जीवका-बरोबर बुद्ध त्यांच्या घरी भिक्षा घेण्याकरिता आले. देवदत्त लपून बसून सर्व पहात होता.

जीवकने बुद्धांना आपल्या घरी बोलावून आणले खरे, पण त्यांना भिक्षा द्यावयास तो संकोच करू लागला. तो ते जाणून बुद्ध त्याला म्हणाले - "बाळा जीवका, तू संकोच करू नकोस. मला द्यावयाला तुझ्याकरिता जे भोजन तयार केले आहेस, त्यातलेच मला दे. आज मी तुझ्या घरच्या भिक्षेवर अवलंबून आलो आहे."

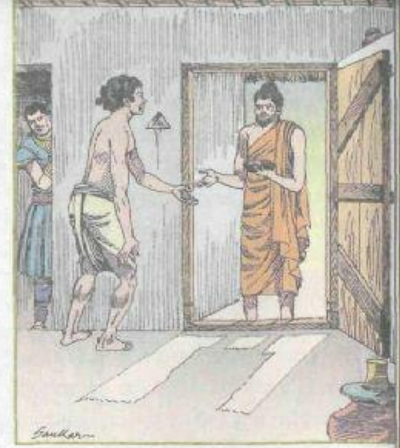
जीवकने आपल्या थरथरत्या हाताने त्यांना भिक्षा घातली. बुद्धाने संतोषाने ते ग्रहण केले.

परंतु वार्धक्यामुळे बुद्धांची तब्बेत ठीक नव्हती त्यांना ते पचवणे जड जात होते. त्यांची पचनशक्ति क्षीण झाली होती. जीवकने जी भिक्षा घातली, तो मांसाहार होता; तोही चांगला प्रतीचा नव्हता.

त्यानंतर जीवकला आशीर्वाद देत बुद्ध तेथून निघून गेले. जीवकच्या मनामध्ये पाप घडल्याची भीती वाटू लागली. अपराधी भावनेने त्याचा चेहरा कोमेजून गेला. लपून पहात असलेला देवदत्त मनांतल्या मनांत आश्चर्यचकित होऊन आंतल्या आंत पश्चातापाने होरपळू लागला.

बुद्धांना जीवककडे खाल्लेल्या मांसाहाराची संवय नव्हती. त्यामुळे ते आजारी पडले. रोजच्या रोज त्यांचे स्वास्थ्य बिघडू लागले. व त्यांची शेवटची घटका जवळ आली.

बुद्धाच्या शय्येभोवती त्यांचे सर्व प्रमुख शिष्य मान खाली घालून चिन्तेने उभे होते. सर्वत्र

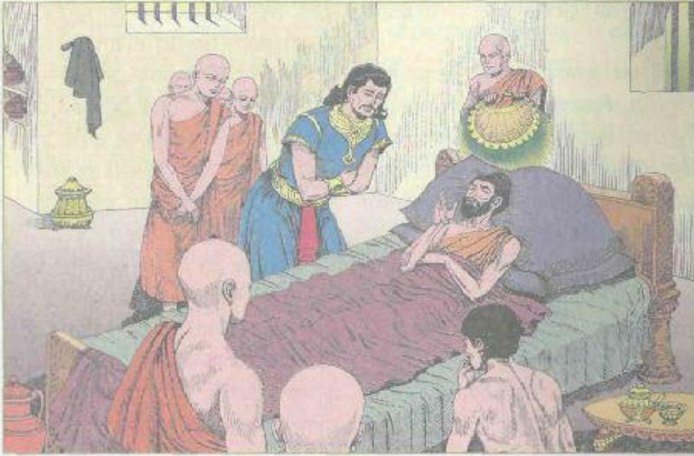
शांतता, स्तब्धता होती. त्याच क्षणी हातून घडलेला अपराध जाणून जीवक व देवदत्त मान खाली घालून लटपटत्या पायांनी चारी बाजूंना आपली घाबरलेली दृष्टी टाकत तेथे येऊन पोहोचले. त्यांच्या चेहऱ्यावर असा भाव प्रकट झाला होता, त्यांना म्हणायचे होते, "प्रभु, आम्ही आपल्या चरणांचा स्पर्श करून क्षमेची याचना करीत आहोत. आम्ही केलेल्या दुष्ट कृत्याचा आम्हाला पश्चाताप होत आहे. त्यामुळे आमच्यावर आपण कृपा करा."

बुद्धानीं त्यांच्या येण्याचे कारण ओळखले. डोळे उघडून प्रेमाने त्या दोघांना आपल्याजवळ बोलावून घेतले. व सांगितले - "तुम्ही दोघे काळजी करू नका, केव्हांना केव्हांतरी मृत्यू हा मनुष्याला येणारच. बस्, तुम्ही माझ्या मार्गाचे अंतिम यात्रेपर्यंत सहकार्य करा. मी तुमचा कृतज्ञ

आहे. मृत्यु हा तर तिसऱ्या डोळ्यांनी दिसणारा एक प्रकाश आहे. ज्योत जेव्हां विझते तेव्हां त्यावेळी त्याचा प्रकाश जिथे पोहोचतो, त्याच मार्गाने मीपण जात आहे."

बुद्धांच्या सांगण्याने देवदत्तच्या मनांत एकदम परिवर्तन घडले. त्यांनी बुद्धांच्या चरणकमलांना स्पर्श करण्याची अनुमती मागितली. बुद्धांनी त्याला आपल्याजवळ बोलवत त्याचा खांद्यावर हात ठेवत म्हटले - "बाळ देवदत्ता! जो मनुष्य मानवाच्या कल्याणाच्या हेतूने आपल्या बुद्धीचा उपयोग करून कष्ट करतो, तोच बुद्ध आहे. तो बुद्ध कधीच मरत नाही. मानवांच्या उद्धाराकरिता निर्माण झालेले सर्वच महात्मा बुद्ध आहेत. तू ज्ञानाच्या रूपाने वैर ओढून स्वतःच्या मनामध्ये माझ्याबद्दल द्वेषभाव निर्माण केलास. आता माझ्या अंताबरोबरच द्वेषभावाचा अंत कर, माझ्या निर्वाणानंतर तू असे मान की माझ्या जागी तू आहेस. माझे भाईबंधसुद्धां राज्याचा त्याग करून बौद्ध भिक्षू बनले आहेत व मानव समाजाच्या सेवा करण्याकरीता त्यांनी स्वतःला अर्पित केले आहे. तू सुद्धां माझे अनुसरण करून बौद्धधर्म स्वीकार व त्यांचा प्रसार कर. बौद्ध संघटनेचे संचालन कर. बौद्ध धर्मियांना सरळ मार्गाने जावयास शिकव. ह्या कार्याकरिता तू एक समर्थ व्यक्ति आहेस!" असे सांगून बुद्धांनी देवदत्तच्या माथ्यावर हात ठेऊन आशिर्वाद दिला.

देवदत्त त्याने पुलकित झाला. त्याच्या डोळ्यांतून अश्रूबिंदू वाहू लागले - "बुद्धं शरणं गच्छामि, धर्मं शरणं गच्छामि, संघं शरणं गच्छामि! अहो, बुद्ध भगवान! मानवाला देवाच्या रूपांत बदलून टाकणारा मार्ग दाखवून, आपला असा एक उच्च आदर्श प्राप्त होणारा धर्म तुम्ही दाखवून दिलात. देवाच्या संबंधात विचार करण्यालासुद्धां कांही वेगळे असे स्थान नाही. त्यामुळे आपण स्वतःच भगवान् आहात!" असे म्हणत देवदत्तने गहिंवरत हात जोडून बुद्धांना नमस्कार केला.

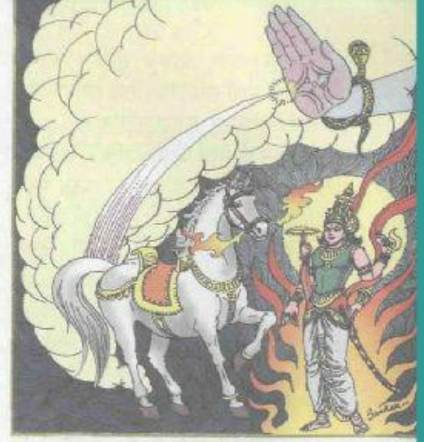

तो वैशाख पौर्णिमेचा दिवस होता. पूर्णचंद्र आकाशांत प्रकाशमान झाला होता. पूर्व दिशा प्रज्वलित होऊन बुद्धांच्या निर्वाणाला यश प्राप्त करीत होत्या.

बुद्धांनंतर त्यांच्या द्वारे प्रसारित झालेला धर्म, उपदेशसूत्रें इत्यादि बौद्धधर्माच्या रूपाने प्रचलित झाले. बुद्धांना सर्वजण भगवानाचे रूप व ते एक अवतार पुरुष म्हणून मानू लागले. महर्षि सूतने अशा प्रकारे बुद्धावताराची कथा समाप्त केली. दशावतारापैकी दहावा अवतार कल्की यांच्याविषयी सांगण्यास सुरवात केली.

कृत, त्रेता, द्वापर, व कलियुग हे चार युग एकत्र केले की एक महायुग म्हटले जाते. प्रत्येक महायुगाच्या शेवटी, कलियुगाच्या शेवटी जेव्हां कलीचा प्रभाव वाढत जातो, तेव्हां सारे विश्व संकटात सांपडते.

त्या युगांत अशा शंका उत्पन्न होऊ लागतात की, देव आहे की नाही? आणि दुसऱ्या बाजूला अशी पण शंका वाटते की मानवप्राणी पण आहे किंवा नाही? असा हा काल आहे.

एकीतून अशा विभिन्न माणसाची समाजात उत्पती होऊ लागली आहे की, वर्गभेद, वर्गकलह जात-पात, भेद-भाव, अत्याचार, राक्षस नीती, हिंसा, असे अनेक दुर्गुण वाढू लागले आहेत. व चांगल्या लोकांना जगणे मुष्किल होऊ लागले आहे.

अशा संकटाच्या वेळी विष्णु असा अनुभव करतात की, दुष्टांचा संहार करून दुष्ट लोकांना शिक्षा करण्याशिवाय दुसरा कोणताही उपाय नाही. ह्या विचाराने त्यांनी कल्कीचा अवतार धारण केला. त्यालाच कल्की अवतार म्हणतात.

शंकर आपल्या अंशापासून एका पांढऱ्या घोड्याची परिकल्पना करून कल्कीची पूर्ती देत आहेत. तो महान अश्व कालापेक्षां अधिक तीव्र गतीने, पांढऱ्या शुभ्र धुक्याच्या रूपाने, धूर सोडत, धूमकेतुप्रमाणे आकाशांत भ्रमण करत, इतर ग्रहांच्या पुढे पळत जात आहे.

त्या अश्वावर आरूढ होऊन कल्की आकाशाला स्पर्श करीत लांब शस्त्र हातांत घेऊन दुष्ट लोकांचा संहार करण्याकरीता जात आहे. प्रलयाच्या वेळी भिन्न ढगांमध्ये विजेच्या रूपांत राहिलेली, आकाशातून पृथ्वीवर गळून पडत दुष्टांना संहार करत आहे.

कल्कीचा अवतार हा म्हणणे एक स्वरूप, वीर योध्द्याप्रमाणे चम्‌चम् करणाऱ्या, एक कवच धारण केलेल्या, व चांगल्याकरिता त्याचा उपयोग करणाऱ्या सुंदर पुरुषाच्या रूपांत व दुष्टांच्याकरिता एका महाभयंकर रूपांत, दर्शन देत आहे.

विष्णुच्याद्वारा अवतीर्ण झालेला कल्कीचा अवतार वेगवेगळ्या देशांत, वेगवेगळ्या रूपांत, दर्शन देत, वेगाने घोड्याच्याबरोबर जात आपले कार्य पूर्ण करीत आहे.

कल्कीच्या आक्रमणाने कलीचा प्रभाव अत्यंत कमी होत आहे. तेव्हां आपल्या धारदार शस्त्राने दुष्टांना भिऊन पळविणारे व जगांतील दुष्ट, अत्याचारी, पापी, ह्यांचा संहार करीत, चांगल्या लोकांचे रक्षण होते आहे.

कल्कीच्या अवताराबरोबरच एका नवीन युगाचा प्रारंभ होत आहे. ग्रहांची वेगमर्यादा बरोबर मार्गाने येऊ लागली आहे. भूदेवी (पृथ्वीमाता) कल्कीचा अवतार असलेल्या विष्णुची स्तुती करूं लागते. तेव्हां ब्रह्म व इतर देवता, सप्तऋषि, फुलांची वर्षा करीत त्याची प्रार्थना करत आहेत. नारदमुनी महतीवीणेवर सामगान गात आहे.

कल्की स्वतः पृथ्वीवर राज्यकारभार करून अत्याचार, अधर्म, अन्याय, इत्यादिचा नाश करून मानवसमाजात विभिन्नतेबरोबर एकता व शांतीपूर्ण सहजीवन जगायला शिकवत आहे. जेव्हां कृत युगाचे बीज रोवले जाईल, व आणखी एका महायुगाचा आरंभ होईल, तेव्हां विष्णु आपल्या कल्कीच्या रूपाने परत येऊन सर्व विश्व व्यापेल.

ह्या सांगण्याने एवढेच कळते की, विष्णु सर्वव्यापी परिणाम स्वरूप आहे. वेळ हीच त्यांची स्थिती आहे व अस्तित्व आहे. हे महाविश्व त्यांचे परिपूर्ण स्वरूप आहे. असा प्रकाश पाडून सूत महर्षींनी दशावतारांपैकी प्रमुख बनलेल्या विष्णु-पुराणाचे समग्र रूप संपूर्ण केले. *(समाप्त)*

खरी होणारी स्वप्नें

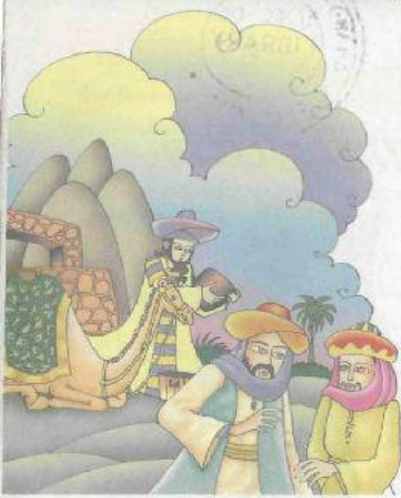

अबदुल हा बगदादमधे राहाणारा एक गरीब इसम होता. त्याला कधी फारसे काम मिळाले नाही, म्हणून आपल्या परिवाराचे पालनपोषण करण्याइतके पैसेदेखील तो कधी कमावू शकला नाही. बायकोमुले नेहमी उपाशीपोटी झोपी जात होती. बिचारा अबदुल! तो कर्तबगार नवरा नाही म्हणून त्याची बिबी नेहमी त्याला घालूनपाडून बोलत असे. आणि त्याला ते निमूटपणे ऐकून घ्यावं लागत होतं. काय करणार?

''तुम्ही बावळट, आहात भेकड, आहात; आमची तुम्हाला काळजीच नाही; तुमची जबाबदारी तुम्हाला कळतच नाही, देव तुम्हाला कधीही क्षमा करणार नाही! ''एक ना दोन! अगोदरच अबदुल भुकेला, हवालदील आणि उदास होता, तो आणखीच दुःखी होई.

पोटाची भूक आणि बायकोची बडबड ही कमी होती म्हणून की काय, त्याला दर रात्री आणखी एका संकटाला सामोरे जावे लागत होते, एक विचित्र भयानक स्वप्न! रोज रात्री तेच स्वप्न! त्याला स्वप्नांत दिसायचं की तो एका मोठ्या वाळवंटातून एकटा जातो आहे. जेव्हां त्याला थोडी विश्रांति घ्यावीशी वाटे, तेव्हां कुणीतरी कठोर स्वरांत ओरडून सांगत होता,'' चालत राहा, काहिराच्या दिशेने चालत राहा. तुझे नशीब तिथेच उजळेल.'' तो प्रवास कष्टमय होता आणि आवाज कठोर होता. बिचारा अबदुल झोपेतून दचकून, घाबरुन उठे.

त्याला सतत आश्चर्य वाटत होतं की त्याने खरोखरीच काहिराच्या दिशेने कूच करावं कीं काय? पण याबद्दल जेव्हां तो आपल्या बिबीबरोबर बोलायचा विचार करी, त्यावेळी ती आणखीनच आरडाओरडा सुरुं करीत असे. ''हो, आता तुम्ही काहिराला जाणार आहात कां! आमच्या

कटकटींतून तुम्हाला निसटायची संधी हवीय. तिथे कांही आम्ही तुम्हाला पकडूं शकणार नाही!''

कधीकधी अबदुल उजाडतेवेळीच बगदाद शहराच्या सीमेवरच्या पडक्या विहिरीपाशी बसून राही. बगदादला जाणारा व्यापाऱ्यांचा काफिला त्या विहिरीचे पाणी घेण्यासाठी थांबत असे. अबदुल त्या व्यापाऱ्यांसाठी सटरफटर कामे करुन थोडेफार दिनार मिळवायचा.

एके दिवशी त्या विहिरीपाशी बसून तो आपल्या भयानक स्वप्नाबद्दल विचार करत होता, त्यावेळी एक मोठा लांबलचक काफिला तिथें येऊन पोचला. त्यांच्यासाठी पाणी काढून देण्यांत आणि त्यांच्या उंटांना चारापाणी देण्यांत अबदुल गुंतला. जेव्हां तो विहिरीचे पाणी काढीत होता, तेव्हां दोन माणसे बोलत होती ते त्याने ऐकले.

''फक्त दोन दिवसांतच आपण काहिराला पोंचू.'' एकजण म्हणाला.

''मलाही तसंच वाटतंय.'' दुसऱ्याने म्हटलं. ''मी या लांबच्या प्रवासाने अगदी थकून गेलो आहे.''

काहिरा! त्याच्या स्वप्नांतलं शहर! त्याने आपले कान टवकारले. त्याला जाता येईल कां? त्याने त्या दोघांना आपल्याला बरोबर काहिराला न्याल कां? म्हणून विचारले. ते तयार झाले. अब्दुलने आपला चेहरा डोक्यावरच्या पागोट्याच्या शेमल्याने झांकला, म्हणजे त्याची बायको जरी रस्त्यांत भेटली तरी तिने त्याला ओळखला नसता.

वाळवंटाच्या तापलेल्या वाळूच्या रस्त्यावरुन बगदादहून काहिराला हा काफिला निघाला. वेडीवांकडी दमवणारी वाट होती. काहिराच्या वेशीवर पोंचल्यावर काफिला इकडे तिकडे पांगला. प्रत्येक व्यापारी आपापल्या रस्त्याला लागला. अब्दुल उभा राहून आपल्या मित्रांना त्या गर्दीत मिसळून जाताना फक्त पाहात राहिला. तो तर थकलेला, भुकेला आणि निर्धन होता. एका खजुराच्या झाडाखाली तो बसला आणि लगेच त्याचा डोळा लागला.

संध्याकाळ होत, आली आणि कुणीतरी त्याला हालवून जागे केले. कांही जाडजूड हात त्याच्या पायाला धसटत होते. ''एक नवीन भिकारी आलाय. कुठून रे आलास तू?'' एकाने विचारलं. आपण भिकारी नाही, हे सांगायचा अब्दुलने प्रयत्न केला. पण कुणीही त्याचे त्याचे म्हणणे ऐकले नाही. त्याने केलेली गयावया व विरोध याला न जुमानता त्यांनी त्याला ओढून नेले आणि तुरुंगात डांबले.

त्या रात्रीं खूप वर्षांनंतर प्रथमच अब्दुलला ते भितीदायक स्वप्न पडले नाही. दुसऱ्या दिवशी त्याला न्यायाधीशासमोर उभे केले गेले.

''आणकी एक भिकारी? नवीन दिसतोस?'' न्यायाधीशाने आवाज चढवून त्याला विचारले, ''काहिरामधे भीक मागणं हा गुन्हा आहे, हे तुला ठाऊक नाही कां?''

''मी भिकारी नाही हो'', अबदुल गदगदल्या आवाजांत म्हणाला, ''बगदादहून मी इथे इतक्या दूरवर माझे भाग्य शोधत आलो आहे.''

''इंथे बरेच लोक आपले नशीब आजमावयाला येतात. पण ते निराश होऊन आपले प्रयत्न सोडतात व परत जातात. तुला बगदादमधेही भाग्य शोधता आलं असतं! तू काहिराला कां आलास?'' जरा नरमाईच्या सुरांत न्यायाधीशाने विचारले.

जरी अब्दुल वैतागलेला, थकलाभागला, भुकेला व निराश होता, तरी त्याने आपल्या मनांतली खरीखुरी गोष्ट न्यायाधीशाला मनमोकळेपणाने सांगितली. आपल्याला रोज पडणारे विचित्र स्वप्नही त्याने सांगितले.

त्याचे बोलणे ऐकून न्यायाधीश खदाखदा हंसत सुटला. नंतर त्याने ठणकावून सांगितले. ''तू अगदीच भोळा आहेस रे! बगदादहून काहिरा-पर्यंतचा प्रवास किती खडतर आहे! तुझा जीव संकटात सांपडला असता. तू ते स्वप्नबिप्न सगळं विसर, आणि परत बगदादला जा. कांहीतरी काम करुन रोजीरोटी कमव.''

न्यायाधीशाने आपली रेशमी पिशवी उघडून त्यांतून कांही दिनार काढले आणि अब्दुलकडे आपला हात पुढे करीत म्हटले, ''अरे दोस्ता, स्वप्नांवर विश्वास ठेवण्याची चूक पुन्हां कधीही करुं नकोस. तुला माहिती आहे? मलादेखील अगदी रोज एकच स्वप्न पडते! पण मी कांही मूर्ख नाही. मी जर त्या स्वप्नावर विश्वास ठेवला तर ही छानशी नोकरी सोडून बगदादला गेलो असतो!''

अबदुलने न्यायाधीशाकडे निरखून पाहिले. काय? हा माणूसदेखील खजिन्याची स्वप्नें पाहातोय कां? ''हुजूर, स्वप्नांमधे आपल्याला काय दिसतं?'' त्याने उत्सुकतेने प्रश्न केला.

''तुला ऐकूं येत होता तसाच एक विचित्र आवाज रोज मला सांगतो, ''बगदादच्या पूर्व सीमेवर जुन्या महालाचे अवशेष पसरलेले आहेत. तिथल्या जुन्या विहिरीपाशी तुला एक मोठा दगड दिसेल. तो काढून टाक आणि तिथें खूप खोल खण. तिथे तुला खजिना सांपडेल.'' अब्दुलच्या तोंडातून

अस्फुट चित्कार बाहेर पडला. त्याने न्यायाधीशाचे आभार मानले आणि मोठ्या उत्साहाने त्याने बगदादची वाट धरली.

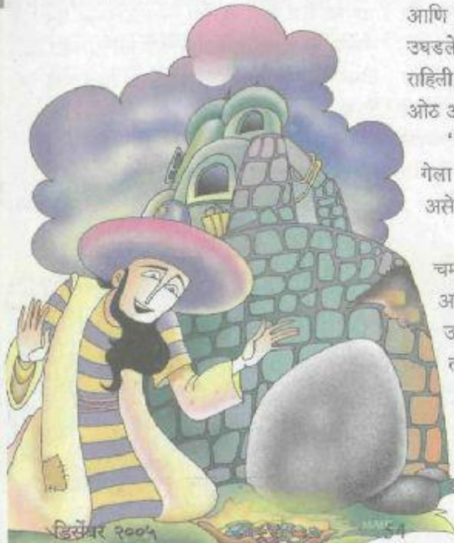
याबेळी त्याच्या सोबतीला त्या व्यापाऱ्यांचा तांडा नव्हता. पण त्याला त्याची चिंता नव्हती. तळपत्या सूर्याचे प्रखर उन आणि रात्री कडाक्याची थंडी. पण त्यामुळे त्याची हिंमत व चिकाटी कमी झाली नाही.

शेवटी तो बगदादला.परत गेला. आणि त्या महानगरच्या पूर्व भागांत आला. न्यायाधीशाने सांगितल्याप्रमाणे एका जुन्या वाड्याचे अवशेष दिसत होते. तो त्या वाड्यांत शिरला आणि त्याला आत एक पडकी विहीर दिसली. जरा आसपास शोधाशोध केल्यानंतर त्याला एक मोठा दगड देखील दिसला.

त्याने तो हालवून जरा बाजूला सरकवला आणि जवळच पडलेली एक जुनी काठी घेऊन त्या दगडाखाली त्याने उकरायला सुरवात केली.

थोड्याच वेळांत त्याची काठी कांहीतरी कठीण वस्तूवर आपटल्याचा आवाज आला. त्याने मोठ्या मुष्किलीने ती वस्तू बाहेर काढली. ती एक चामड्याची मोठी पिशवी होती. अब्दुलने थरथरत्या हातांनी ती पिशवी उघडली आणि उत्सुकतेने पाहिलं तर काय? त्यांत हिरे, माणके, सोने, जवाहीर हे खचाखच भरलेले होते. तो त्याचा खजिना होता.

अबदुलने ती पिशवी खाकेंत घट्ट पकडली आणि तो घराकडे वळला. त्याच्या बिबीने दार उघडले आणि अबदुलकडे ती निरखून पाहात राहिली. तिचे शरीर ताठरले आणि संतापाने तिने ओठ आवळले.

"काय? परत घरी आलात वाटतं? कुठे पळून गेला होतात? काहिरांत खजिना मिळालाच असेल!" तिने कुजकटपणे म्हटले.

"हो ना!" अब्दुलने उत्तर दिले. त्याचे डोळे चमकत होते. बिबीच्या शब्दांचा तिखटपणा आत्ता त्याला जाणवला नाही. त्याने पिशवी उघडली. ते दागदागिने, जवाहीर, व रत्ने बघून ती बायको थक्क झाली.

तिच्या तोंडून शब्द फुटेना. तिची वाचा त्यावेळी जी बंद झाली ती कायमचीच तेव्हांपासून अब्दुलला मात्र शांति आणि समृद्धि लाभली आणि तो सुखी झाला.

राजाचा मेव्हणा

एके काळी राजा महासेन साऱ्या भारताचा चक्रवर्ती राजा होता. महासेनाने ज्या राजांना पराभूत केले, ते सारे त्याचे मांडलिक बनले, त्याच्या आज्ञांचे पालन करुन त्याला नियमितपणे खंडणी देऊं लागले.

साम्राज्याची स्थापना करण्याच्या विचाराने महासेनाने अनेक युद्धें केली. पण त्याने कधीही प्रजेवर जुलूम केला नाही. उलट तो सदैव जनतेचे हितच पाहात असे. त्यासाठी त्याने अनेक योजना सुरुं केल्या. म्हणून महासेनाच्या साम्राज्यांत सारी राज्यें सुसंपन्न राहिली. फक्त कोसल देशाची स्थिती याहून जरा वेगळी होती.

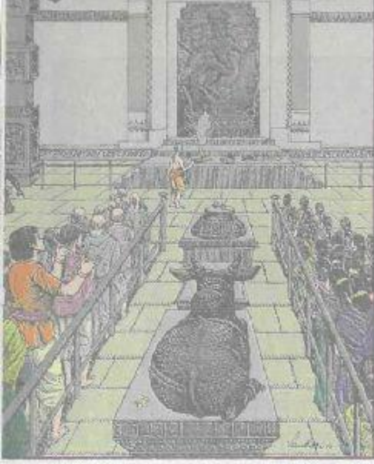
आपल्या साऱ्या योजना सर्व राज्यांमधे सफल होतात, आणि कोसल राज्यांत मात्र त्या अयशस्वी कां होतात, ते महासेनाला समजेना. त्याबाबतीत त्याने बरीच माहिती गोळा केली, चौकशी केली, पण त्या राज्याच्या अपयशाचे कारण मात्र कळले नाही.

महासेनाकडे एक राजपुरोहित होता. त्याचा एक नातलग गुणनिधी हा अतिशय भोळा होता. गुणनिधीची बातचीत ऐकून सर्वांना हंसायला येई. महासेनदेखील सवड मिळाली की गुणानिधीला बोलावून घेई आणि त्याचे विनोदी किस्से ऐकून आपली करमणूक करुन घेत असे.

गुणनिधी फार भाविक व श्रद्धाळू होता. सगळ्या देवतांचे दर्शन घेऊन पुण्यसंचय करावा अशी त्याची इच्छा होती. गुणनिधीने ऐकलं होतं कीं कोसल राज्यांत प्रत्येक गांवात एक देवता असते, प्रत्येक गांवात मंदिर असतं, अगदी तिथल्या दुर्गम जंगलातदेखील प्राचीन मंदिरे आहेत. म्हणून त्या देशाची तीर्थयात्रा करण्याच्या विचाराने तो निघाला.

त्याचे तीर्थाटन सुलभ, आरामशीर व्हावे यासाठी राजपुरोहिताने त्याच्यासाठी आवश्यक त्या सर्व गोष्टीसह एक रथ व सारथी त्याला द्यायची व्यवस्था केली. कोसलदेशाच्या सीमेवर

२५ वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली गोष्ट

पोंचल्यावर गुणनिधी रामपुरी गांवात शिरला. तिथे नटराजाच्या रुपांत शिवाचे अधिष्ठान होते.

लोकांनी नटराजाचे सुंदर मंदिर बांधले होते. ते पाहून गुणनिधि मोहरुन गेला. मंदिरातल्या ईश्वराची मूर्ती बघून तो मुग्ध झाला व आनंदाने ओरडला "हर हर महादेव!"

दुसऱ्याच क्षणी दोन शिपाई तिथे आले आणि त्यांनी गुणनिधीला घट्ट पकडून ठेवले.

विस्मयाने गुणनिधीने विचारले, "हे काय आहे? मी कांही अपराध केलेला नाही ना? तुम्ही मला कां त्रास देता आहात?"

"मंदिराच्या गाभाऱ्यांत ओरडणे हा अपराधच आहे! चल आता गांवाच्या पाटलाकडे. तिथेच याचा निवाडा होईल." शिपायांनी सांगितलं.

गुणनिधीने ही गोष्ट आपल्याला ठाऊक नव्हती हे अगदी निक्षून सांगितलं. तो त्या गांवात नवखा होता. हा त्याचा पहिलाच गुन्हा होता म्हणून त्याला सोडून द्यावं अशी त्याने विनंती केली. पण ते शिपाई ऐकेनात. उलट ते पाटीला-कडे जायचा आग्रह धरायला लागले. लाचार होऊन गुणनिधी त्यांच्याबरोबर जायला तयार झाला.

मंदिरांत बसलेला एक युवक हे सर्व बघत होता. तो हळूंच गुणनिधीजवळ आला आणि त्याच्या कानांत कुजबुजला, "कशाला ह्यांच्याशी भांडतो आहेस? निमूटपणे दोघांना एकेक रुपाया देऊन टाक. ते तुला सोडून देतील."

गुणनिधीने दोघांना दोन रुपये दिले. शिपायांनी त्याला सोडून दिले व ते दोघे निघून गेले. त्या तरुणाचे आभार मानीत गुणनिधीने त्याला विचारले, "गाभाऱ्यांत देवाचे नांव घेणे, हा अपराध कसा काय ठरतो?"

तो तरुण हंसून म्हणाला, "या देशांत काय बरोबर नि काय चूक, याचे कांही नियम नाहीत. कुठली गोष्ट केव्हां चुकीची ठरेल हे आम्हा गांवकऱ्यांनाही माहीत नसते. आम्हाला फक्त इतकंच ठाऊक आहे की जेव्हां शिपाई आमच्यावर दोषारोप करतात, तेव्हां त्यांना लांच देऊन आपण आपली सुटका करुन घ्यायची. जर पाटलांकडे जावं लागलं तर त्यापेक्षांही जास्त मोठी रक्कम द्यावी लागते. कारण तिथे न्यायाचा विचार कधी होत नाही!"

चकित होऊन गुणनिधीने विचारले, "पाटील

सुद्धां लांच घेतात? मग तुम्ही राजाकडे या लोकांची तक्रार करुं शकता ना?"

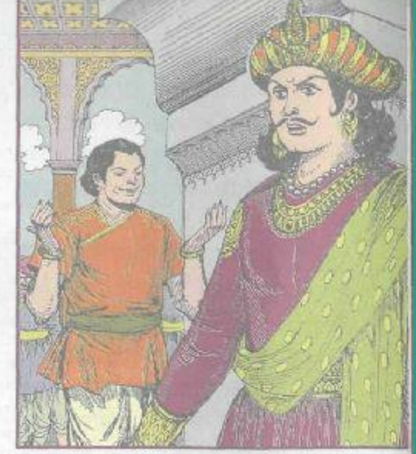
"तक्रार काय करणार? ते पडले राजाचे मेव्हणे ना?" तरुणाने उत्तर दिले.

गुणनिधीने त्या तरुणाला सांगितले कीं तो ही राजपुरोहिताचा नातलग होता. त्यावर तो तरुण म्हणाला, "जर तुम्ही ही गोष्ट पाटलांना सांगितलीत, तर याच्यापुढे तुम्हाला कांही त्रास होणार नाही."

गुणनिधीने तसंच केलं आणि मग त्या गांवात त्याला कांहीच त्रास झाला नाही. इतर गांवांत गेल्यावरही त्याने तेच केलं आणि त्याची तीर्थयात्रा निर्विघ्नपणे पार पडली. पण प्रत्येक गावांत रामपुरीतल्याप्रमाणे शिपाई लहानसहान गोष्टींसाठी नागरिकांना त्रास देत होते, लांच घेत होते. त्यांतला कांही हिस्सा वरिष्ठ अधिकाऱ्यांना पोंचवत होते - या साऱ्या गोष्टी त्याने प्रत्यक्ष पाहिल्या. पण कुणीही अधिकाऱ्यांविरुद्ध राजाकडे तक्रार करायला धजावत नव्हते. कारण सगळे गांवपाटील राजाचे मेव्हणे होते!

प्रवासांत प्रत्येक गांवात गुणनिधी हेच ऐकत आला, "आमचे पाटील आहेत राजाचे मेव्हणे, तेव्हां आम्ही तरी काय करणार?"

चक्रवर्ती महासेनला गुणनिधी यात्रा पूर्ण करून परत आला असल्याचे समजले. राजाने त्याला बोलावून घेतले व यात्रेसंबंधी माहिती विचारली. गुणनिधीने एक एक करीत सारे किस्से निवेदन केले व शेवटी तो म्हणाला, "रसिक-

तेच्याबाबतीत कृष्णानंतर या कोसल नरेशाचं नांव घ्यावं लागेल बहुतेक! त्याला किती मेव्हणे असावेत त्याचा कांही अंदाजच बांधता येत नाही!"

आपले हंसू आवरीत महासेनने विचारले, "तू ते मोजले कां नाहीस रे?"

"महाराज, मी कसे मोजूं? प्रत्येक गांवाचा पाटील राजाचा मेव्हणा आहे म्हणे! राज्याबद्दल काम पाहणारे सारे लोक राजाचे मेव्हणे म्हणवतात!" गुणनिधीने उत्तर दिले.

यावेळी मात्र महाराजांना हंसू आले नाही. त्यांनी गुणनिधीला अनेक प्रकारे प्रश्न विचारुन तो जे सांगतो आहे, ते कितपत सत्य आहे त्याची शहानिशा केली. कोसलच्या जनतेनेच त्या गोष्टी सांगितलेल्या होत्या. त्यांत कांहीतरी गुप्त रहस्य

दडलेले असावे. महासेनाच्या माहितीनुसार कोसलराजाच्या दोन राण्या होत्या. त्यापैकी एकजण तर महासेनाची सख्खी बहीण होती. तेव्हां कोसल राज्याचा कारभार दुसऱ्या राणीचे भाईबंद बघत असले, तरी तिला हजार भाऊ असणे अशक्य होते.

गुणनिधीला महासेनाने निरोप दिला आणि राजा विचारांत पडला. राज्यकारभाराच्या ज्या योजना त्याने केलेल्या होत्या, त्या उत्तम होत्या. पण त्यांची अंमलबजावणी करणाऱ्या अधिकाऱ्यांच्याबाबतीत त्याने कधी विचार केलेला नव्हता. ते अधिकारी अयोग्य असले पाहिजेत म्हणूनच त्याच्या योजना कोसलमधे असफल झाल्या. महासेनाने दोन गुप्तचर कोसल राज्यांत लगेच धाडले. त्यांनी राज्यांत सर्वत्र हिंडून बरीच माहिती गोळा केली.

गुणनिधीने सांगितलं होतं, कीं कोसल देशांत मुद्दामच जनतेला त्रास दिला जातो. अधिकारी आपल्या सत्तेचा दुरुपयोग करतात. त्याचे प्रमुख कारण म्हणजे अधिकारी नेमताना त्यांची गुणवत्ता व पात्रता ध्यानांत घेतलेली नव्हती. उदाहरणार्थ, कोसलचा सेनापती शूर सिंहाला धड तलवार चालवता येत नव्हती. त्याचा सारा पराक्रम नांवापुरताच होता. तो राजाचा मेव्हणा होता. त्याचमुळे योग्यता नसताना वशिल्याने किंवा अन्य कारणाने अधिकारीपद मिळवणारे सगळेच-जण 'राजाचा मेव्हणा' या नांवाने ओळखले जाऊं लागले. आता महासेनाच्या लक्षांत खरी गोष्ट आली. कोसलराजा हा त्याचा मेव्हणा होता. म्हणून तिथे योजना असफल ठरत होत्या. तरीही मेव्हण्याच्या सांगण्यावर ठेवलेला अंधविश्वास जनतेचे अनहित किती मोठ्या प्रमाणांत करुं शकतो, हे त्याला स्पष्टपणे कळून चुकले.

त्यानंतर मात्र महासेनाने योग्य कारवाई करुन अयोग्य अधिकाऱ्यांना महत्वाच्या पदांवरुन हटवले. कांही वर्षांतच कोसलदेश पुन्हां संपन्न व समृद्ध झाला. राजाने जेव्हां त्या देशांत दौरा केला, तेव्हां लोकांनी त्याला सांगितले, ''आमचा पाटील आता राजाचा मेव्हणा नाही, म्हणून आम्ही आता सुखी आहोत!''

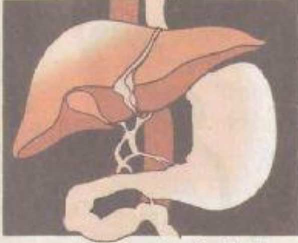

तुमचे पान

तुमचे विज्ञान

सर्वांत मोठे मानवी इंद्रिय

मनुष्याच्या शरीरांत यकृत हे सर्वांत मोठे इंद्रिय आहे. अनेकदा त्याचा उल्लेख 'शरीरांतली रासायनी' असा केला जातो. पोटाजवळच्या पोकळीतल्या उजव्या भागांत, छाती व पोट यांच्यामधल्या पडद्याखाली, यकृत असते. खालच्या बरगड्या याचे संरक्षण करतात.

यकृत (लिव्हर) आपल्याला स्पर्शाने कळत नाही व दिसतही नाही. पण जर आजारामुळे त्याला सूज आली तर मात्र पोट आंत घेतले कीं बरगड्यांच्या-मागे यकृत हाताला जाणवते.

यकृताची दोन प्रमुख कामे म्हणजे नवीन रसाय-नांचा संयोग करणे आणि विषारी घातक रसायने निष्प्रभ करणे. यकृत निरनिराळी ५०० कामे करते, असा शास्त्रज्ञांचा शोध आहे. त्यापैकी चरबीचे विघटन करणे आणि ग्लुकोझचे ग्लायकोजेनमधे रुपांतर करणे ही आहेत. यकृतांत कोलेस्टेरॉल निर्माण होते.

तुमचा परिसर

बियांचे मणी

फार प्राचीन काळांपासून मानवाला मण्यांचे आकर्षण आहे. मण्यांपासून दागिने, शोभेच्या वस्तू, मण्यांची सजावट व सौंदर्यदृष्टीला भावणाऱ्या अनेक ठिकाणी मणी वापरले जातात. साधारणपणे, दगड, कांच किंवा प्लॅस्टिकपासून मणी बनवतात. पण झाडाच्या बियांपासून केलेले मणी तुम्ही पाहिले आहेत कां? त्या झाडाचे नांव आहे जॉब्ज टिअर्स - जॉबचे अश्रू. बायबलमधल्या जॉबने खूप अश्रू गाळले असं मानतात. पण कॅथलिक धर्मातल्या जपमाळेला मात्र मेरीचे अश्रू म्हणतात.

दोन्ही बाजूंना भोके असणाऱ्या या बिया तुकतुकीत असतात. अश्रूंसारखा त्यांचा लांबट आकार असतो. थोडक्यांत, या बिया मण्यांसारख्याच दिसतात.

हे झाड रस्त्याच्या कडेला उगवते व रानटी असावेसे वाटते. पण बियांचा रंग मात्र पांढरा असतो.

माहीत आहे कां?

प्रभावी पुदिना

झोंपेतून उठवले जाण्याचे अनेक प्रकार तुम्हाला माहीत आहेत. पहिला आणि सर्वांत प्रसन्न म्हणजे पक्षी जेव्हां खिडकीबाहेर चिवचिवत तुम्हाला पहाटेच्या साखरझोंपेतून हळुवारपणे जागे करतात तो!

दुसरा तापदायक प्रकार म्हणजे कानाजवळ चुकार डांस गुंऽऽऽ गुंऽऽऽ करायला लागतात, आणि ते चावले कीं जोरांत खाज सुटते तो! बाजारांत डांसप्रतिबंधक अशी बरीच मलमे मिळतात.

आय्.आय्.टी. दिल्लीच्या संशोधक शास्त्र-ज्ञांनी मात्र याच्यावर एक अनोखा उपाय शोधून काढला आहे.

पुदिन्याच्या झाडापासून काढलेले तेल हे डांसाना पळवून लावते.

हा नवाच शोध त्यांनी लावला आहे. ते तेल अनोफिलीस डांसावर गुणकारी आहे. म्हणून हिंवतापावर हा प्रभावी उपाय ठरुं शकेल.

भारताची ओळख

डिसेंबर हा संगीत महिना पाहूं या.

१. दक्षिण भारतीय संगीताला कर्नाटक संगीत हे नांव कुणी व केव्हां दिले?

२. अकबराच्या राजवटींतला दरबारी गायक कोण होता? त्याने कोणती शैली लोकप्रिय केली?

३. कर्नाटक संगीतातली त्रिमूर्ती कोण?

४. मुसलमानी राज्यकर्त्यांनी गझल गायकी लोकप्रिय केली. तिचा उगम कुठे झाला? एका श्रेष्ठ गझल-गायिकेचे नांव सांगा.

५. शिवाची स्तुती करणारी तमिळ उपशास्त्रीय भक्तीगीते कोणती आहेत?

(उत्तरे पान ६६ वर)

CHANDOBA (Marathi)
Regd. No. TN/PMG(CCR)-587/03-05
Regd. with Registrar of Newspaper for India No. 1093/57
Licensed to post without prepayment No. 367/03-05   Foreign - WPP No. 368/03-05

DECEMBER 2005